

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ.

Редакторъ: Антонъ Борлаковъ.

Одобрено отъ Министерството на народн.
просвѣщение за училищнитѣ библиотеки
съ окр. № 9952 отъ 11 априль 1921 год.

ГОДИНА XII.

КН. 7 и 8.

априль и май 1933 год.

== ВАРНА ==

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. Отъ теорията за практиката.

1. Д. Правдолюбовъ — Американското училище.
2. Ал. Цаневъ — Проблемътъ за детската градина.
3. Живко Симеоновъ — Образователни упражнения.
4. Аспарухъ Крайчевъ — Непосрѣдствено-аналитиченъ методъ по първото четене и писане.
5. Д-ръ Д. К. Свраковъ — Нужда отъ зжболѣчение въ основнитѣ училища.
6. Д-ръ Ал. Недѣлковъ — Санаториални училища.

II. Изъ практиката за практиката.

1. Ж. Константинова — Възпитателни инициативи въ едно IV отдѣление.
2. Ив. Георгиевъ — Черешки.
3. Ат. Георгиевъ — Дъждовенъ червей.
4. Г. п. Пенчевъ — Чучулигина пѣсенъ.
5. Г. п. Пенчевъ — Цвѣтенъ месецъ.
6. Ст. Ц. Даскаловъ — Китка вие.
7. Б. Ибришимовъ — Екскурзия.
8. Б. Тотевъ — Съ крилетѣ на орлитѣ.
9. Ст. Ц. Даскаловъ — Сѣла баба.

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ ЗА ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ

Редакторъ: Антонъ Борлаковъ.

Год. XII.

априлъ и май 1933 год.

Кн. 7 и 8.

Д. Правдолубовъ — София.

АМЕРИКАНСКОТО УЧИЛИЩЕ.

Безплатното основно и гимназиално образование, необикновенитѣ постижения въ строителството на училищнитѣ сгради, идеалното съвършенство на училищния инвентаръ, научната постановка на педагогическия процесъ, практическото обучение, тѣсно свързано съ интереситѣ и потребитѣ на интензивно развиващия се стопански животъ — всички тия характерни черти на американския училищенъ животъ напоследъкъ сж подъ непрекъснатото наблюдение, изучаване и подражание отъ Стариятъ свѣтъ.

Съ възтѣпването въ който щѣте американски градъ око-то ви неволно ще спре на най-голѣмата и красива сграда. И тая сграда неминуемо ще е училище. Училищата въ Америка се отличаватъ по своята грамадностъ, красота и благоустройство. Тѣ сж сѣщински палати. Само дворцитѣ на нѣкои отъ архимилионеритѣ правятъ изключение.

Противно на европейскитѣ училища, американското е свършено достъпно за всѣки посетителъ. Ако безъ специално разрешение отъ училищното настоятелство не можешъ да пристѣпишъ прага на нито едно виенско училище, ако даже и когато поднесешъ препорѣка отъ самия министъръ на просвѣтата, често пакъ не те допускатъ въ никое парижко училище, въ всѣки американски храмъ на просвѣтата може да влѣзешъ, когато искашъ, често пжти даже безъ всѣкакво разрешение и отъ самия главенъ учителъ, когото американцитѣ наричатъ principal. Влизашъ незабелязано, тихичко сѣдашъ на специално мѣсто задъ ученицитѣ и мълкомъ слушашъ урока, безъ право на бележки, и съ това да смушавашъ ученици и учителъ.

Влизате ли въ нѣкое американско отдѣление за пръвъ пжтъ, неминуемо ще бждете изненадани отъ много нови нѣща, невидени въ Европа. Най-първо ще ви направи впечатление непрекъснатата по всички стени черна дъска, висока

до 1½ м., често пжти нашарена съ думи, рисунки, цифри и пр., резултатът отъ дневната работа на децата. Следъ това ще ви обърне внимание и грамадния прозорецъ, който често пжти заема почти цѣлата южна стена, покрай която винаги ще съгледате наредени саксии съ цвѣтя, сандъчета съ поникнали семена, кафези съ най-различни животинчета и др. Ако пъкъ погледнете къмъ ученицитѣ, нѣма да видите нашитѣ чинове, а комфортно наредени масички и столове, по които свободно сж насѣдали ученички и ученици, облѣчени въ еднообразни, най-често сиви, престилки.

Въ училищата и децата се различаватъ отъ нашитѣ деца. Ние искаме нашитѣ деца да бждатъ послушни, кротки, дисциплинирани, а американцитѣ желаятъ да иматъ деца, които да се отличаватъ по своята инициатива, независимостъ, самоувѣреностъ и затова тѣ спокойно понасятъ всички детски капризи и даже тирания.

Американскитѣ деца и по улицата се отличаватъ отъ нашитѣ. Чужденецътъ почти на всѣка крачка ще съгледа ржкопашенъ бой между деца. Около бойцитѣ съ кръстосани отзадъ ржце и твърде спокойно стоятъ и наблюдаватъ не само деца, но и възрастни, често и полицаи. Никой нѣма право да разтървава малкитѣ и ожесточени единъ спрѣмо други врагове. Боятъ продължава до „кръв“, додето една отъ странитѣ напълно не се предаде. Тази отрицателна черта на американския животъ не пречи за развиване другарството между децата, защото малко по-късно отъ ржкопашния дуелъ враговетѣ ще ги видите заловени ржка за ржка да играятъ хоро, да пѣятъ нѣкоя хорова пѣсень, да играятъ мачъ или да прекарватъ времето си въ други нѣкои игри. Американскитѣ деца не само въ играта, но и въ действителния животъ иматъ голѣма роля. Вестниците изключително се разпродаватъ отъ деца. Много често ще съгледашъ 5—6 годишни деца да викатъ „екстра бонбони“ и съ ловкостъта на катеричка да скачатъ отъ вагонъ на вагонъ по градскитѣ желѣзопжтни вагони. Напоследъкъ почти всички партии прибѣгватъ и до детската помощъ за агитация въ полза на своитѣ кандидати. Организиранни на тълпи, децата манифестиратъ изъ улицитѣ и съ свои оратори произнасятъ въодушевени речи. Особено при отпразднуване празника на независимостъта (4 юлий) тѣ сж най-голѣмитѣ инициатори. Въ тѣхни ржце се намира и илюминацията на града и стрелбата, а вечеръта, освенъ бенгалски огнь и фейерверки, на всѣка крачка и грамадни огньове, всичко вършено само отъ деца.

Въ училището не е учителътъ, а ученицитѣ сж, които ржководятъ учебния процесъ. Знанията се придобиватъ по пжтя на самодейността. Мисълъта се съпровожда или предшества отъ физическа съответна работа и по такъвъ начинъ най-отвлѣченитѣ знания се възприематъ въ конкретна

форма. Учителитѣ тамъ се мжчатъ да вдѣхнатъ любовъ у децата къмъ усилията, приучватъ ги да намиратъ удоволствия въ борбата съ спѣннитѣ, каляватъ самообладанието имъ и затова при обучението ги оставятъ да действуватъ така, като че ли сж единички въ свѣта и напълно свободни. Никакви факти, никаква теория наготово не се дава на ученицитѣ, както това става у насъ. И учителътъ и ученицитѣ тамъ изпитватъ отвържение къмъ готово дадената теория, несвързана съ практиката. На догматиката тамъ е противопоставена евристиката и опита. Преподавателътъ счита за безрезултатно всѣко обучение, при което ученикътъ не е упражнилъ максимумъ усилия за търсене на научната истина.

Центърътъ на обучението е пренесенъ отъ класната стая въ лабораторията. Наблюденията, направени тамъ, се поставятъ за основа на обучението и нито едно правило, нито единъ законъ не се записва съ думитѣ на учителя. Ученикътъ е длъженъ самичкъ да извлѣче и уясни на себе си съ помощта на направенитѣ опити сжщността на явленията и законитѣ, които ги управляватъ. „Мисль, безъ движение, говори американскитъ педагогъ Килпатрикъ, се обръща въ вж-ображение и остава неразвита силата на волята. Колкото сж по-пълни и разнообразни упражненитя, толкова ще бжде по-ясна мисльта и волята по-твърда“.

Непрекъснатитѣ упражнения при обучението привикватъ американското дете къмъ трудъ, работа. И затова тамъ никой не чувствува тази умраза къмъ труда, както у насъ. Въ ржчния трудъ никой американецъ не вижда унижение. Всѣки тамъ ще ти каже: „Човѣкъ е роденъ не да бездѣлнич и бжде паразитъ на обществото, а да работи, да допринесе чрезъ своя трудъ съ нѣщо на общата култура“.

Американското училище се отличава не само по своя духъ, но и по своята организация. Особеността му е предизвикана отъ практическа необходимостъ, а не отъ недомислена и презета теория. За тази особеностъ на американското училище най-много е помогнала „Националната педагогическа асоциация“. Това дружество е организирано още презъ 1857 г. и всѣка година устройва своитѣ конгреси въ различни градове на щатитѣ. По негово настояване още презъ 1867 год. при министерството на вжтрешнитѣ работи въ Вашингтонъ се е организирано „Бюро за образованието въ Съединенитѣ щати (United States Bureau of Education)“. Това бюро е лишено отъ всѣкаква административна властъ. То нѣма право да издава никакви закони и правилници. Неговото назначение е чисто информационно — да събира и обобщава резултатитѣ отъ мѣстнитѣ усилия и опити въ училищното дѣло. То има следнитѣ отдѣления: библиотечно, статистика, музеи, издателство, експериментални изследвания и педагогическа пропаганда. Съ една дума Бюрото за образованието най-много служи за съе-

динително звено на разнитѣ педагогически деятели и тѣхнитѣ училищни организации у различнитѣ автономни щати, които сж около 48, и да внесе единство въ разнообразието. Подъ ръководството на това бюро сж около 180 опитни училища, въ които се прилагатъ и изпитватъ най-новитѣ педагогически течения: Duplicate School (Двойствена школа), Alternating-plan (Редуващи класове), Divided-group system (Системата на разпокжсанитѣ групи), Extended-day plan (Системата на продължения день), Platoon plan (Груповъ планъ) и пр. Както вижда нашиятъ читателъ, непознатитѣ още у насъ Далтонски планъ, Проектенъ планъ, Винетка планъ и пр. въ Америка сж вече остарѣли и педагогическата практика дири нови хоризонти.

Американецътъ не търпи еднообразието. Той не може да търпи постоянната и неизмѣнна форма и на училищната организация. Въобще, американецътъ е нетърпеливъ новаторъ. Изникне ли нѣкъде нѣкоя нова педагогическа идея, тамошниятъ учителъ веднага се опитва да я приложи, безъ всѣкакво разрешение на началството. Училищнитѣ програми постоянно се мѣняватъ, и училището представлява лаборатория, препълнена отъ строителна работа. Борбата между различнитѣ методи и системи е постоянна и непрекжсната. Отъ тѣхъ временно се задържатъ само най-результатнитѣ, додето единъ день и тѣ не бждатъ смѣнени отъ други по-нови и по-свършени. Въ нито единъ щатъ, даже и въ нито единъ населенъ пунктъ, не могатъ да се намѣрятъ две училища съ еднакви програми и методи. Въ всѣки градъ има особенъ комитетъ, състоящъ се отъ лѣкари, педагози и методици, избрани отъ родителско-учителскитѣ съвети. Тѣхното назначение е да произвеждатъ медицински и педагогически изледвания надъ ученицитѣ, широко разгласявани чрезъ своя печатенъ органъ. Почти всички педагогически списания тамъ сж обществени органи, повечето предназначени за пропаганда на известни педагогически идеи. Тѣ се набиратъ и печататъ въ сжитѣ училища.

Нѣма друга страна въ свѣта, кждето принципътъ на задължителното образование да е така напълно прокаранъ, както въ Америка. Незначителниятъ процентъ на неграмотнитѣ (само 6 % презъ 1921 год.) произхожда или отъ негритѣ, или отъ европейскитѣ пришълци. Никоя фабрика не приема работници по-малки отъ 14 год. За всѣко неизвинено отсъствие родителитѣ на децата се глобяватъ отъ 4—10 долара (500 — 1300 лева). За рецидивиститѣ законътъ предвижда и затворъ: Има специални учители-ревизори, които следятъ по улицитѣ, площадитѣ, работилницитѣ и пр. за ученицитѣ дезертьори.

Училищата на всѣки градъ се управляватъ отъ училищно настоятелство, наречено „Възпитателенъ комитетъ“. Той

Други педагози, като изхождатъ отъ основнитѣ пориви на детската душа, отъ принципитѣ за свобода и самодейность при образованието, идатъ да отхвърлятъ по принципъ детската градина. Тѣ смѣтатъ, че въ детската градина се упражнява известенъ натискъ върху формирането на детската личность, а съ това се убива всичко хубаво, което природата е могла да заложилъ въ детето. Споредъ тѣхъ, само семейството е она естествена срѣда, въ която безъ натискъ и най-целесъобразно може да се извърши възпитанието на детето. И ако семействата сж негодни сега да извършватъ тая си съществена функция, то не трѣбва тѣ да се замѣстватъ съ другъ институтъ, който да върши тая работа, но трѣбва да се подобри семейната срѣда, трѣбва да създадемъ онова семейство, което да влѣзе въ ролята си. Тукъ трѣбва да посочимъ на *Елена Кей*, която съ най-силни думи се нахвърля върху детската градина. На това течение е следовница сжщо и *Мари Паулъ*, голѣма съвременна педагожка. Това сж крайнитѣ течения, по които върви новата организация на детската градина.

Въ по-конкретна форма ние се натъкваме на плановеѣ на *Мария Монтесори* и *Паулъ Наторпъ*. И двамата търсятъ начинъ, за да помирятъ тия крайности, като използватъ само положителнитѣ страни на дветѣ течения. Тѣ искатъ да поставятъ детската градина като единъ факторъ, който иде въ помощъ на семейството, но ако детската градина се отдѣли отъ последното, тя въ никой случай не може да изпълни тая функция. За да е приближитъ до семейството, тѣ искатъ детската градина да се пренесе въ самото семейство. Какъ може да стане това? — Тукъ, въ отговора на този въпросъ Монтесори се отличава отъ Наторпъ.

Монтесори иска детската градина да бжде въ самия домъ на родителитѣ*) и да напомня единъ малъкъ детски домъ. Този домъ трѣбва да бжде съвсемъ откъснатъ отъ училището. При уредбата и организацията на тази градина трѣбва да взематъ непосредствено участие самитѣ родители.

Наторпъ иска сжщото, само че реализирането на това той вижда по другъ начинъ. Именно: той иска да се създадатъ специални организации отъ самитѣ родители, които да организиратъ детскиѣ градини. Наторпъ отива по-нататкъ. За да не се чувствува, че се създава нѣщо изкуствено, официално той препоръчва съ тая работа да се заематъ само тия майки, които иматъ деца за детска градина. Споредъ него, даже самитѣ майки подъ форма на посѣщение въ детската градина трѣбва да изпълняватъ ролята на ръководители. Тѣй че и тукъ децата да се намиратъ подъ възпитателното око на една майка, или, ако трѣбва да се прибегне до

*) Тя има предъ видъ голѣмитѣ градски кооперативни здания на по нѣколко етажа, въ които често живѣятъ повече отъ 50 семейства.

специален персонал, той трябва да има нужната педагогическа школовка. *)

Училищното законодателство досежно детските градини се движи също по една сръдна линия. Във повечето страни намираме едно законоположение, което намираме и въ нашия закон за народната просвета, споредъ което, „за градове съ повече отъ 20000 жители, както и въ селища съ инородно население, дето има народно училище, откриването на детски училища е задължително.“ (чл. 27 отъ закона за Н. П.) Освенъ това, споредъ закона, общината се задължава да открива детски градини тамъ, дето родителитъ на 20 или 30 деца пожелаятъ това. Обаче задължителността отива само до общината, а не се задължаватъ всички родители да изпращатъ децата си въ детската градина.

Значи, при опредѣлянето формата и организацията на детската градина ние трябва да опредѣлимъ отношението на последната къмъ семейството, училището, държавата и обратно. Въ заключение съ огледъ на това ние бихме казали:

1. Детската градина не е институтъ, който иде да замѣсти семейството, а тя само иска да го подпомогне въ трудната му работа. И колкото повече родителитъ сж заинтересовани отъ работата въ детската градина, толкова по-сигурно и по-успѣшно ще може да изиграе тя своята роля. Ето защо, време е вече поне между детската градина и семейството китайскитъ стени да бждатъ разрушени. Нека семейството и детската градина си подадатъ ръка и заработятъ за най-целесобразното възпитание на децата.

2. Този институтъ не може да се разглежда и като подготвителна степенъ на първоначалното училища, а работата му като брънка отъ обучението въ първоначалното училище. Работата на детската градина е по-друга. Тя трябва да използва детската волностъ и любовта на детето къмъ играта за неговото цѣлостно развитие.

3. Държавата трябва да прояви по голѣмъ интересъ и активностъ къмъ детската градина. Тя трябва да озакони задължителното посещение на детската градина за всички деца. Нека тя стане държавенъ институтъ и бждатъ прибранни децата на всички родители, за да имъ се даде най-целесобразно възпитание. Тежко и горко на народъ, който прави икономии отъ доброто бждаще на децата си! Щастливъ е оня народъ, който не щади сръдства и сили за създаването и организирането на институти, които да се грижатъ за доброто възпитание и отглеждане на децата.

Идеаленъ примѣръ въ това отношение представляватъ детските градини въ Виена, които сж уредени въ самитъ кооперативни домове

се състои отъ изборни лица. За тяхъ се гласува съ обща безпартийна листа. Поради това въ „Възпитателния комитетъ“ попадатъ винаги хора, които сж се интересуваха отъ учебното дѣло и могатъ да му бждатъ полезни. Възпитателниятъ комитетъ опредѣля училищния бюджетъ, назначава и уволнява учителитъ, изработва училищнитъ програми и пр.

Обществено — училищната организация въ Америка има следнитъ подразделения :

1. Детска градина за ученици отъ 4—6 год.
2. Основно училище (Common School) за деца отъ 6—14 години.
3. Срѣдно училище (High School) за младежи отъ 14—18 години.
4. Колежъ (College) за младежи отъ 18—22 год.
5. Университетъ — за възраст отъ 22—26 год.

По такъвъ начинъ Американското училище представлява стѣпба отъ петъ стѣпала. За да се изкачишъ до най-горното, трѣбва да си преминалъ презъ всички по-долни. Всѣко стѣпало има завършенъ курсъ, защото „образователната смъртностъ“, макаръ че образованието тамъ е безплатно, не позволява на всички ученици да се изначатъ до най-високото стѣпало. Горната учебно-възпитателна система не е самородна, отъ американски произходъ, а е изникнала подъ влиянието на европейски образци. Осемгодишниятъ курсъ на основното училище е взетъ отъ пруското народно училище; четиригодишниятъ на срѣдното училище — отъ шотландския; четиригодишния колежъ, който подготвя ученицитъ за университетско образование, е по подражание на английски примѣръ. Следъ привършване на колежа младежитъ получаватъ титлата „бакалавръ“ (Bachelor of Arts), а следъ университетското образование — *магистръ* (Master of Arts) или *докторъ* на отдѣлна наука.

Както видѣхме, най-първото обществено образование се получава въ Детската градина. Тя е тригодишна. Децата тукъ постѣпватъ на 3—4 годишна възраст. Ръчната работа по Фрьобелевата система тукъ е най-голѣмия факторъ за възпитанието имъ.

Курса на основното училище е 8 годишенъ — отъ 6 до 14 годишна възраст. Обучението въ това училище става по Далтонския планъ, който напоследъкъ започна да се измѣства отъ методата на проектитъ, Винетка планъ и пр. Училищнитъ наредби запрѣтаятъ да се дава извънкласна работа на ученицитъ отъ първитъ 2—3 отдѣления. Даже не се позволява да се носятъ и учебници у дома.

Три сж принципитъ, които сж легнали въ основитъ на американското училище: *самодейностъ*, *индивидуализация* и *връзка* между отдѣлнитъ училищни занятия. И понеже тия три принципа се обръщатъ отъ Далтонския планъ и метода-

та на проектите, тия два метода господствуват тамъ. Тия принципи не сж нови. Нова е само формата, постановката, а съдържанието имъ е познато. Къмъ това съдържание нѣкога често сж прибѣгвали и нашитѣ килийни училища.

Далтонскиятъ планъ е лабораторенъ планъ. Лаборатория — това е класната стая. За всѣки учебенъ предметъ има особена лаборатория. Планътъ позволява на детето да преминава отъ една лаборатория въ друга, отъ единъ учебенъ предметъ къмъ други, презъ всѣко време, винаги, щомъ то се почувствува или изморено, или е завършило по-рано работата си въ нѣкоя отъ другитѣ лаборатории. При Далтонския планъ ученицитѣ сж раздѣлени на отдѣления по възраст.

Малкитѣ училища, особено селскитѣ, нѣматъ лаборатории за всѣки учебенъ предметъ. Въ класната стая се поставятъ толкова редове маси, колкото сж и далтонизираниитѣ учебни предмети. И въ тоя случай ученикътъ, щомъ си свърши работата съ известенъ учебенъ предметъ, нѣма нужда да излиза отъ една лаборатория и да отива въ друга, а само да промѣни реда на маситѣ. Въ много училища не сж далтонизирани всички учебни предмети, а само по-податливитѣ. Въ други училища пъкъ се далтонизира учебната материя само презъ известна частъ отъ учебната година. Това обикновено става тамъ, кждето учителитѣ не сж се сдобили съ нуждната имъ опитностъ за пълното прилагане на плана.

При Далтонския планъ ученикътъ самъ се учи. Учителътъ само задава темитѣ и съобщава страницитѣ на съчиненията, кждето ученикътъ може да намѣри нуждния материялъ. Всѣка лаборатория си има своя библиотека, до която ученикътъ има достѣпъ предъ всѣко време отъ часа. Учителътъ само контролира и въ края на седмицата изисква отъ ученицитѣ писменитѣ доклади на зададенитѣ теми. Далтонизирането на учебния материялъ, несъмнено, има голѣмо преимущество презъ господствующата у насъ учебно-възпитателна предметна система. Най-първо ученикъ се занимава съ тоя учебенъ предметъ, който най-много го интересува въ даденъ моментъ, т. е. за основа се слага детския интересъ и настроение. Друго. Даровититѣ ученици не тѣпчатъ заедно съ бездарницитѣ, защото щомъ ученикътъ свърши зададената му тема, (договоръ), дава му се друга. По такъвъ начинъ силниятъ ученикъ за една година може да премине учебната материя на две отдѣления, а слабиятъ, обратното — за две и повече години да премине учебната материя само на едно отдѣление. Далтонскиятъ планъ извънредно много допадна на училищната управа и родителитѣ, защото за способнитѣ деца задължителното образование по такъвъ начинъ значително се съкращава.

Главната опасностъ, която иде отъ Далтонския планъ, е неговата книжностъ, пасивното поглѣщане на учебния мате-

риялът. На американците не трябва хора книжници, хора мечтатели и суетни, а такива с широка инициатива. Дълговият човек е идеал за американската демокрация. По този начин позициите на Далтонския план почнаха да се разклащат и на всички погледите да се обръщат към методата на проектите. Този метод взима децата от лабораторията на класа и ги тика във лабораторията на живота, където учебният материал се групира около жизнени явления, познати и близки на децата. Далтонският план е унищожил учебните часове, а методата на проектите—учебните предмети. Проектният метод свързва училището с трудовия живот на населението и дава истинско образование на децата: знанията се придобиват чрез работа, а не метафизически. Никой американски учител фанатично не се увлича във един от тези два метода, защото знае, че по такъв начин се довежда до противопоставянето на метод срещу метод. Във много американски училища и двата тези методи се преплитат и взаимно допълват.

Грижите за физическото възпитание на децата в Америка е твърде голяма. За гимнастика се определят по 5-6 часа седмично. Наистина, часовете за гимнастика са къси—само по 10—15—20 минути, но понеже най-целесъобразно се използват от учителите-специалисти, те са доста резултатни. Доскоро в американското училище са господствували шведската, немската и френската гимнастика, с или без уреди. Сега те са изместени от ритмичната гимнастика. Съплавни, отбърени и грациозни движения на различни части от тялото под такта на музиката американците цълят да развият не само тялото, но още и интелекта и волята. Американските учители обичат гимнастиката. Често ще видите някой учител да прекъсва уроците си с кратки маршировки на учениците, или пък с упражнения във дълбоко дишане. И може би затова американските ученици са пълни, здрави, свежи и с румени лица.

В Америка няма училищни лекари. Тяхната работа се изпълнява от полицейските и общинските лекари, които са задължени безплатно да преглеждат учениците. Често пъти от родителско-учителския хигиеничен комитет се изпращат до всички лекари въпросници с следното съдържание: 1) имало ли е случай да е лекуван ученик от умствена преумора, 2) счита ли да са претоварени учениците с умствена работа, 3) кой от учебния материал за известна възраст е излишен и т. н.

Да се държи детето цял час заковано на чина, като статуя, в Америка се счита за противоестествено. Децата могат да седат по столовете си свършено свободно във различни пози. Те имат право да стават прави и промънгат мястата си през всяко време, но без да пречат на дру-

гаритъ си или да нарушаватъ дисциплината. Такова държане даже се поощрява отъ училищнитъ правилници и закони. По тоя начинъ американското отдѣление прилича на голѣмо семейство, съ съзнателни длъжности и права. И учителятъ тамъ е истински учителъ, а не фелдфебелъ. Въпрѣки тази голѣма свобода, всички чужденци се очудватъ на образцовия редъ и тишина, които владѣятъ презъ време на обучението въ всѣко американско училище.

Американскитъ педагози запрѣтватъ наказанията. Продължителното стоене правъ, поставянето на колѣне, излъждането отъ часъ и пр. тамъ сж непознати като дисциплинарни срѣдства. „Тия наказания, пише педагогътъ Стефансонъ, не въздигатъ авторитета на учителя. Напротивъ, каратъ ученицитъ да си го представляватъ като нѣкой дивъ и необузданъ звѣрь. Моралното въздействие е по-силно надъ ученицитъ отъ физическото“. И осмиването на ученицитъ тамъ е запрѣтено. Учителътъ нѣма право никога да мѣмри предъ класа, особено пѣкъ момичетата. При встъпване въ длъжностъ всѣки учителъ дава декларация, че се чувствува способенъ да ръководи класа, безъ да прибѣгва до наказание. Много сж случаитъ, когато за най-леко нагрубаване, за груби обръщения и рѣзкъ тонъ надъ ученици, училищната управа да прибѣгва даже до уволения. Въ щата Индиана въ атестацията на всѣки учителъ се дава оценка и на способността му, до колко той умѣе безъ наказание да въдвори дисциплина въ класа.

Американскитъ педагози осжждатъ не само наказанията, но и наградитъ. Много отъ отдѣлнитъ щати запрѣщаватъ да се даватъ на ученицитъ награди: Ако нѣкой ученикъ рѣчи на работата въ класъ — изключватъ го, ако повреди нѣкоя училищна покщнина — заплаща я и пр. Като най-добро срѣдство за спазване реда американцитъ считатъ да не се оставятъ децата безъ работа на ума, ржцетъ и тѣлото. „Работата е най-мощното срѣдство за спазване дисциплината въ класа“, казва американския педагогъ Пирсонъ.

Учителитъ сж длъжни да се явяватъ въ училището 20 мин. преди почване на учебнитъ занятия. За две закъснения се губи заплатата за цѣль день. И въ това отношение властитъ сж много строги. Успѣхътъ на учителитъ не се оценява по годишнитъ изпити, защото такива нѣма, а отъ ревизиитъ на училищнитъ инспектори, които сж твърде чести. Всѣка училищна община си има свои училищни инспектори, повечето отъ които сж известни педагози. Споредъ американскитъ педагози, въ основнитъ училища трѣбва да има по-опитни и съ по-голѣмо сбрзование учители. Всичко зависѣло отъ основата и за тия основи трѣбвало по-добри майстори. Училищнитъ власти, за да привлѣкатъ по добри учители въ основнитъ училища, даватъ и по-добри заплати, които че-

сто достигатъ до 300—350,000 лв. годишно. И по тоя начинъ често въ основнитѣ училища ще срещнете за учители най-виднитѣ педагози, професори и пр. Материално добре възнаграденъ американскитѣ учителъ спокойно и съ всички сили се отдава на своето свято поприще. Додето материалнитѣ негосди правятъ нашия учителъ страдалецъ, борецъ за идеи, мечтателъ, мъченикъ, тамъ учителътъ е истински културтрагеръ.

Нѣма срѣдно учебно заведение, въ което да не е застъпенъ техническиятъ елементъ. А има и такива, въ които той е най-главниятъ учебенъ предметъ. Числото на техническиѣ срѣдни училища е много по-големо отъ общеобразователнитѣ. Американскитѣ родители не сж заслѣпени отъ блѣсъцитѣ на бюрократическитѣ кариери и свободнитѣ професии, както това е у насъ, и затова не прашатъ децата си въ общеобразователнитѣ гимназии. Подъ давлението, значи, на необходимостта техническиѣ гимназии тамъ взеха надмощие надъ общеобразователнитѣ. Всѣки градъ надъ 30,000 жители трѣбва да има срѣдно учебно заведение. Наредбата на тия училища е просто поразителна. Въ това отношение Бруклинското срѣдно техническо училище се сочи за образецъ. Неговитѣ библиотеки, музикални зали, гимнастически салони, аудитории, лаборатории, работилници, бани, трапезария и пр. сж пълни съ комфортъ.

Въ биологическата лаборатория на това училище всѣки ученикъ си има свой шкафъ съ инструменти и микроскопъ. Въ всѣка ботаническа лаборатория има и оранжерия съ свѣтли и тъмни стаи за разнообразни наблюдения и опити. Въ зоологическата лаборатория има аквариумъ, разпредѣленъ на отдѣления, въ всѣко отъ които има водопадъ, фонтани и басейни. Въ физическата лаборатория всѣка ученическа маса е снабдена съ електрически и газови проводници. Въ четиритѣхъ рисувални салони за всѣки ученикъ има рисувателно бюро съ по нѣколко долапчета, въ които се съхраняватъ рисункитѣ и материялитѣ. До грамаднитѣ гимнастически зали съ най-разнообразни гимнастически уреди сж даветѣ бани — по една за момичетата и момчетата. При общата библиотека има и читалня. Въ центъра на зданието е театралната зала съ разкошна сцена. Училищниятъ театръ побира до 1500 зрители. Трапезарията е обща за ученици и ученички.

Въ дърводѣлската работилница пакъ на сщщото училище има около 40 тезгяфа съ всички инструменти. Има особени помѣщения за типография, фотография, печатница, моделиране и пр. Ковачницата има 16 мѣха и 32 наковални. Всѣка една отъ тия работилници има своитѣ шкафове-гардероби, омивалници, складъ за разнитѣ инструменти, стенни черни дъски и аудитория, амфитеатрално построена.

Помѣщението, което е опредѣлено за ржководѣлие има 4 салони съ отдѣлни маси и шкафове за всѣка ученичка и чер-

на дъска наоколо по всички стени. Салонътъ, въ който ученичкитѣ се занимаватъ съ готварство, е най-интересенъ: кухнята е образцова, столовата — комфортна. Тукъ се приготвява отъ самитѣ ученички подъ ръководството на опитни учителки-готвачки закуска и обѣдъ на всички ученички.

За освѣтление на грамадното здание работятъ 110 електрически двигатели. Въ тоя дворецъ на просвѣтата се обучаватъ около 1900 юноши и девизи. Всичко е безплатно. Учителскиятъ персоналъ се състои отъ 84 професори. Вънъ отъ това, въ сжщото здание има и вечеренъ курсъ за нови 900 ученика, заети презъ деньтъ въ производството. подъ ръководството на други 26 професори.

За да постъпни единъ ученикъ въ колежа не е достатъчно да представи само дипломата си, но всички свои тетрадки, въ които ученика презъ всички години въ гимназията е записвалъ своитѣ наблюдения и заключения по всички учебни предмети.

За постъпване въ държавнитѣ университети се иска конкурсенъ изпитъ. Приематъ се толкова студенти, колкото сж нуждни. Изключения не се правятъ. Издържалиятъ конкурсенъ изпитъ получава зрѣлостно свидѣтелство за завършенъ колежъ. Последната година отъ колежа се употребява изключително за подготовка къмъ тоя изпитъ.

Икономическата мощъ на щатитѣ е грамадна. Стана опасна за всички индустриални страни. Виновникъ за тая мощъ не сж естественитѣ богатства на страната, а личнитѣ качества на американския гражданинъ: предприемчивостъ, самодейностъ, организаторски гении, оптиматическа самоувѣреностъ и пр. Тия качества американецътъ наследствено не ги придоби, а чрезъ днешното училище. Значи, американското училище даде ценни резултати.

Александъръ Цаневъ.

ПРОБЛЕМЪТЪ ЗА ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Детската градина въ днешния си видъ и форма е рожба на нашето време, макаръ че идеята бѣ дадена още отъ Коменски, а после доразвита отъ Фрьобела. Тя бѣ извикана на животъ отъ много и разнообразни причини. Най-напредъ трѣбва да посочимъ на интереса на гражданитѣ къмъ детето. На последното почна да се гледа като на националенъ и общочовѣшки обновителъ, който носи магическата пръчка на щастливото бждаще. Мнозина се проникнаха отъ съзнанието, че всѣко дете е въ правото си да иска родителски грижи, или такива подобни на родителскитѣ.

Тръбва да се подчертае, обаче, че този интерес към детето се обуславя от по-далечни, външни обстоятелства. Последните сж свързани съ развитието на стопанския живот, съ положението на жената през миналия век. През това време поради това, че майката е заангажирана въ производството, тя (майката) почва да става все повече и повече гостенка на семейството. Тя е затруднена да изпълни една важна функция като домакиня и майка. Тя не може да отдаде нужните грижи и внимание на своите деца. Като последица от това се яви голѣмия брой нещастия съ деца, които към края на миналия век достигнаха застрашителни размѣри. Броят на изоставените деца все повече и повече се увеличаваше. Заговоритѣ се пълнѣха съ малолѣтни прѣстѣпници. Статистикитѣ сочеха, че броят на сирацитѣ расте всѣки день. Затова сиропиталищата се оказаха недостатѣчни да приютятъ всички сираци.

Всичко това извика едно законодателство, което гарантира на жената и децата известни минимални условия на животъ. Това законодателство цѣлеше да гарантира грижи за децата при тѣхното раждане, грижи за майката през време на бременността и грижи за новороденитѣ деца. Обаче това законодателство отиваше много бавно. Затова детската градина се яви да изиграе важна роля въ това отношение. Отначало тя идва да даде на децата възможност да прекаратъ подъ надзора и грижитѣ на единъ човѣкъ тогава, когато майката и бащата не сж въ къщи. На тази основа се почва организирането на детскитѣ градини, които съществуватъ още въ края на 18 в. като детски забавачници. Последните се явили еднакво необходими, както за хората отъ нисшитѣ съсловия, тѣй сжщо и за гражданитѣ отъ най-висшитѣ класи. Защото животътъ съ своята разлагваща сила е еднакво влияелъ и въздѣствувалъ както върху психологията на бедното семейство, така и на богатото. Ако бедниятъ е принуденъ да праща още отъ малко детето въ детската градина, кждето може да стои, докато майката се върне отъ работа, то богатото семейство праща своитѣ деца въ тия заведения, за да се освободи отъ децата и му остане свободно време, което да използва за своя аристократизъмъ. Така че докато първитѣ не могатъ да изпълнятъ майчинитѣ си задължения, ако и да искатъ, вторитѣ не искатъ да бждатъ добри майки, поради своитѣ суетни разбирания. Ала друга частъ отъ родителитѣ, ако и да искатъ и могатъ да бждатъ добри родители, тѣ пъкъ не знаятъ. Защото не е лека работа за жената да бжде добра майка. За това е необходимъ не само върния майчинъ инстинктъ, а се искатъ и педагогически познания, познания досежно психиката на детето, познания за възпитателнитѣ постѣпаци и дидактични принципи.

През миналия векъ и *детската психология* направи голѣмъ успѣхъ. Въ своето развитие и въ своитѣ изследвания

детската психология все по-силно подчертава значението на детската възраст и специално на доучилищната възраст. Детето презъ тази възраст придобива толкова познания и навици, колкото нѣма да придобие презъ цѣлия си останалъ животъ. Ето всичко това извика на животъ единъ специаленъ институтъ за децата, който дава организирани грижи и помощи на децата презъ тази важна въ педагогическо отношение възраст. Този институтъ нареченъ отъ едни „детска градина“, отъ други — „детски домъ“, отъ трети -- „детско възпиталище“, отъ четвърти — „детско училище“, „детска забавачница“ и пр. не е плодъ, значи, на абстрактната педагогична мисль, а е резултатъ на дълбоки стопански и културни причини.

Различнитѣ названия на този институтъ ни подсѣщатъ, че има различни схващания досежно формата и организацията му. Доста поучителна е историята на детската градина въ това отношение.

Фрѣобелъ създаде първата детска градина въ 1836 год. Подъ влияние на цѣлата епоха, въ която живѣе, и на педагогическитѣ идеи, които господствуватъ тогава, той поставя детската градина като *допълнение на семейната срѣда*.

По-късно презъ 19 вѣкъ подъ влиянието на социалнитѣ идеи нѣкои педагози почнаха да смѣтатъ, че детската градина трѣбва да *замѣсти семейството*. Това е довело, естествено, съ себе си промѣни въ цѣлия духъ и въ организацията на детската градина. Съ течение на времето тя изгубеа своя домашенъ характеръ и почва да се превръща на училище или забавачница. Превръща се на училище тамъ, дето се даватъ предварителни познания на ученика, който ще постѣпи въ основното училище. И днесъ, именно, ние се намираме въ единъ етапъ, когато се води борба за по-нататъшното изграждане на детската градина. И въ тая борба виждаме пакъ да се изпада въ една или друга крайностъ. Отъ една страна се набелязватъ педагози и общественици, които смѣтатъ, че детската градина е една необходимостъ за всѣки гражданинъ, и следователно, както основното училище и тя трѣбва да бѣде задължителна за всички въ най-широка смисль на думата. Споредъ тѣхъ, *детската градина трѣбва да се включи въ курса на задължителното образование*. Тѣй че всѣко дете отъ 3 до 7 год. трѣбва да премина курса на детската градина по следнитѣ съображения: 1) родителитѣ нѣматъ възможностъ да задоволятъ целесъобразно нуждитѣ и интереситѣ на децата презъ тази възраст и 2) тѣ не могатъ да дадатъ нуждната подготовка на децата за основното училище. Като краенъ представител на това течение, което иска да превърне детската градина въ държавенъ институтъ, трѣбва да посочимъ *Хайнрихъ Шулицъ*. Следовникъ на сѣщото течение е и *Шварцъ*.

Живко Симеоновъ,
учил. инспекторъ въ Райково.

ОБРАЗОВАТЕЛНИ УПРАЖНЕНИЯ.

Докато старата дидактика държеше твърде много за преподаването, а упражненията смѣташе за второстепенна работа, новата обратно: намира, че само чрезъ упражнения образователния процесъ може да се доведе до край и знанията могат да се превърнатъ въ умение. Новата дидактика установява, че упражнения могат да се правятъ почти еднакво и при тритѣ фази на образователния процесъ. Докато по-рано учителятъ самъ преподаваше, изясняваше и преработваше образователната материя, самъ правѣше нуждитѣ изводи и едва следъ това искаше отъ ученицитѣ „да повторятъ урока,“ днесъ всичката тази работа трѣбва да върши самиятъ ученикъ. Той самъ ще, въприема, преработва и изразява знанията си. Споредъ новата дидактика образователната работа има повече характеръ на упражнения, отколкото на преподаване.

Погледнати презъ свѣтлината на това ново разбиране, упражненията при образованието ще могат да се категоризиратъ въ една система, малко по-различна отъ традиционната.

Най-напредъ, като се взема предвидъ, че новата дидактика цени еднакво умственото, чувственото и волевото развитие на детето и иска да изправи отъ него една хармонично развита и цѣлостна личностъ, ние можемъ да говоримъ за три вида образователни упражнения: интелектуални, чувствени и волеви.

Чрезъ *интелектуалнитѣ* се упражняватъ вниманието, наблюдателността, паметта, асоциативната и асимилативна способности, въображението и мисленето. Интелектуалнитѣ упражнения сж най-добре застъпени въ нашитѣ училища. Това сж традиционнитѣ училищни и домашни упражнения, които се правятъ по различнитѣ учебни предмети. Тѣ целятъ главно усвояване на учебната материя, но наредъ съ това подпомагатъ и формалното умствено развитие на ученицитѣ.

Чрезъ *чувствениитѣ* или — както по често ги наричаме — *моралнитѣ* упражнения се упражняватъ и закрепватъ благороднитѣ човѣшки чувства: милосърдие, състрадания сърдечностъ, отзывчивостъ, почитъ, уважение, възхищение отъ доброто и хубавото, отвращение отъ злото и грозното и т. н. Това сж упражнения, които почти не се застъпватъ въ днешното интелектуалистично училище. Или, ако се застъпватъ, това става погрѣшно. Ние караме, напримѣръ, децата да учатъ разкази за моралъ и добродѣтели, правила за позволено и непозволено и си въображаваме, че благородяваме тѣхнитѣ чувства, когато въ сжщностъ по този начинъ развиваме само паметта имъ. Чувствениитѣ упражнения трѣбва да се

водят по такъв начин, че да се дава възможност и поводи на учениците действително да преживяват изброените по-горе чувства. Напримѣръ, като ги караме не веднажъ да проявятъ милосърдие, състрадание, почитъ и т. н. при всѣкидневния училищенъ и извънучилищенъ животъ.

Чрезъ *волевитѣ* упражнения пѣкъ ще калимъ волята на ученика. Ще го научимъ да бжде самостоятеленъ, решителенъ, и издържливъ. Ще създадемъ трудови навици у него. Съ едни волеви упражнения ще се дава възможностъ и поводи на учениците да проявятъ инициатива, постоянство и търпение. Съ други — ще се буди тѣхната самостоятелностъ и смѣлостъ. Съ трети — тѣ ще се учатъ на самоуправление и самодисциплина. Съ четвърти — ще се привикватъ къмъ работа и трудъ. И т. н. Макаръ че волевитѣ упражнения, може да се каже, сж по-добре застъпени въ нашите училища, но все пакъ на тѣхъ още далечъ не е дадено мѣстото, което имъ се пада.

Когато говоря за интелектуални, чувствени и волеви упражнения, дължа да отбележа, че не всѣкога ние ще ги наблюдаваме или практикуваме въ чистъ видъ. Както интелекта, чувството и волята не могатъ въ действителностъ да се изолиратъ едно отъ друго, така и упражненията, които целятъ тѣхното развитие, ще се преплитатъ и сливатъ твърде често при нашата практика. Достатъчно е само ние винаги да имаме предвидъ и трите страни на човѣшкия душевенъ животъ.

Наредъ съ душевното развитие новото училище държи твърде много и за правилното и здраво тѣлесно развитие. затова може да се говори и за четвърти видъ упражнения: физическите. Съ тѣхъ, обаче, азъ въ тази статия не ще се занимавамъ.

Следъ това, ако се изхожда отъ принципа за самодейностъ, който новата дидактика опредѣля като свой основенъ принципъ, упражненията могатъ да се раздѣлятъ пѣкъ на други видове. Споредъ това, доколко учениците влагатъ самостоятелностъ и лично творчество при тѣхъ, упражненията могатъ да се раздѣлятъ на *повторения* и *задачи*.

Повторенията иматъ за целъ главно да затвърдятъ новопридобитото знание, чувство или сръчностъ въ съзнанието на ученика. Чрезъ тѣхъ, обаче, се и доуясняватъ нѣкои неразбрани при първото възприемане нѣща. Винаги, напримѣръ, при първото прочитане на известенъ разказъ или урокъ ученикътъ се още ориентира. Чакъ при второто и третото прочитане, той вниква по-дълбоко въ него и си уяснява напълно съдържанието му. Повторението е най-стариятъ и изпитанъ методъ за учене и запомняне. Още римляните сж казвали, че повторението е майка на знанието.

Повторения могатъ да се правятъ и при трите фази на образователния процесъ. Така при възприемането могатъ да

се правят повторни и дори нѣколкократни наблюдения, повторни прочитания, повторни опити и т. н. върху една и съща образователна материя. При вътрешната преработка могат да се правят повторни анализи, повторни сравнения и преценки, повторни доказателства и обяснения и т. н. При приложението могат да повтарят дефиниции, изводи, правила, опити; да се правят повторни чертежи, повторни рисунки, повторни строежи; да се преразказва; да се повтаря моралната постъпка, волевото проявление и т. н.

Вижда се, че повторението се гради главно на паметта. При него ученикът не проявява нѣкакво творчество, нѣкаква особена самостоятелност. То е повече копиране и помняне. При все това, обаче, неговото значение за образованието е твърде голѣмо, защото запомняният материал е основата на по-нататъшното творчество на индивида и защото чрез него се създават привичките, които новата дидактика поставя като крайна цел на образованието.

Задачитѣ пъкъ сж другъ видъ упражнения, при които ученикът влага по-малко или повече лично разбиране, творчество и самостоятелност. Тѣ сж по-виша форма на упражнение отъ повторенията. При тѣхъ не е достатѣчна паметта, защото ученикът ще трѣбва самъ да расъждава, да прави хипотези, да опитва и вади заключения. При тази работа се проявяватъ съобразителност, волеви усилия, постоянство, търпение, издържливост, психофизиченъ трудъ и т. н. При задачитѣ ученикът се чувствава напълно изоставенъ на собственитѣ си сили и въ пълна самодейност извършва най-важния дѣлъ отъ образователния процесъ. Съ задачитѣ именно обучението става трудово и самодейно. Може да се каже, даже, че „сѣщинското формално образование започва съ задачитѣ; до тогава обучението се гради повече на силата на паметта. Ученикът може, напр., да възпроизведе цѣлия урокъ и колкото по-силна е паметта му, толкова по-пълно ще бжде това възпроизвеждане. Но неговиятъ образователенъ приръстъ се проявява главно въ способността му да свърже ученото съ практиката, да обективира, конкретизира абстрактното си знание въ творческия синтезъ.“ ¹⁾ А тъкмо това се цели и постига съ задачитѣ. Задачата е въпросъ, проблемъ, който се дава на ученика, за да отговори, разреши или построи самъ. При тази работа ученикът ще използва всички придобити отъ по-рано познания, ще употреби всичкото си умѣние, ще тури въ напрежение всичкитѣ си сили.

До сега се е смѣтало и се е практикувало задачи да се даватъ само върху изученѣ материя. Въ най-добрия случай задачитѣ сж били предназначени на изученото при други случаи, дедуктивно прилагане на общъ законъ въ частенъ слу-

1) Д-ръ П. Цоневъ. Теория и практика на образованието, стр. 237

чай или пъкъ отнасяне на частния случай къмъ съответния познатъ законъ. Изобщо, задачитъ сж се употрѣбавали само като приложение на изучена учебна материя. Новото училище, обаче, употрѣбва задачитъ единъкъ при възприемането, вътрешната преработка и приложението.

Така, *задачи за възприемане* ще имаме, когато накараме ученицитъ да наблюдаватъ известни обекти отъ природата, обществото, стопанството, културата и изкуството; когато имъ дадемъ възможность да правятъ сами лабораторни опити, които ще ги обогатятъ съ възприятия, нуждни за откриване истината; когато искаме отъ тѣхъ да правятъ всевъзможни сборки, да се ровятъ изъ книги, да събиратъ свѣдения отъ родители, близки, отъ разни учреждения, работилници, магазини, складове и т. н. Съ една дума, съ възприемателнитъ задачи се събиратъ суровитъ материали, буди се у ученицитъ интересъ, създаватъ се у тѣхъ въпроси, проблеми, които чакатъ своето разрешение. Възприемателнитъ задачи съответствуватъ на т. н. изследователски методъ, при който ученицитъ ставатъ сами изследвачи и откривачи на новото. При тѣзи задачи възприемащиятъ апаратъ на ученицитъ усилено работи и се упражнява.

Задачитъ за преработка на образователната материя ще бждатъ малко по-други. При тѣхъ събранитъ възприятия се съпоставятъ помежду си, както и съ други по-раншни възприятия; съпоставятъ се съ думитъ на учителя, съ писаното въ книгитъ, съ възприятията на другитъ; поправятъ се и се изясняватъ чрезъ сравнения и измѣрвания и най-после се класифициратъ и обобщаватъ. Можемъ да имаме, значи, задачи за анализъ, задачи за сравняване, задачи за подреждане и класификация, задачи за обобщение и т. н. Работата на ученицитъ тукъ твърде много прилича на работата на ученика, който рови, задълбочава се, прониква въ фактитъ, за да дойде до истината. При *задачитъ за преработка* се упражняватъ най-вече мислителнитъ сили на ученика.

Трети видъ *задачи* сж тѣзи за *приложение* на усвоената образователна материя. Съ тѣзи задачи ученикътъ изразява по най-разнообразни начини своитъ знания и умения. Задачи за приложение могатъ да се даватъ по всички учебни предмети, не само по математика, както най-често е било до сега. Така напр., свободното съчинение е една задача по езикознание, при която ученикътъ ще приложи познанията си по правописъ и стилъ. Задачи по география, напр., сж да се опише по картата пѣтя отъ едно мѣсто до друго, да се начертае карта, да се опредѣли климата, флората, фауната или стопанството на дадено мѣсто по биогеографичния методъ. По естествена история: да се опредѣли вида на животно по дадени части отъ тѣлото (напр. кракъ), да се облагородятъ дръвчета съ разни калеми по най-подходящия начинъ и т. н. По

геометрия: да се измѣрватъ и снематъ на планъ ниви, ливади; да се изчислява кубическо съдържание на нѣкой сждъ съ сложна форма. (По Д-ръ П. Цоневъ). Задачитѣ за приложение могатъ да иматъ и чисто практически характеръ: да се изработватъ предмети, да се работи въ нѣкое стопанство. работилница и т. н. — Работата при задачитѣ за приложение се приближава къмъ работата на практицитѣ — работници, въ живота, които осъществяватъ на дѣло идеитѣ и постиженията на ученитѣ. При тѣхъ се упражняватъ най-вече практично — творческитѣ сили на ученицитѣ.

Тукъ му е мѣстото да направя едно разграничение между понятията „упражнение“, „повторение“ и „задача“, защото различнитѣ педагози и учители влагатъ различно съдържание въ тѣхъ и често пжти ги смѣсватъ едно съ друго. Понятието „упражнение“ трѣбва да се схваща като едно по-общо и по-широко понятие, което обхваща понятията „повторение“ и „задача.“ Упражненията сж работата, чрезъ която ученикътъ овладява знанията до степенъ на навикъ. Това може да стане по два начина: чрезъ повторения и чрезъ задачи. Явно е, че повторенията и задачитѣ сж дветѣ възможни разновидности упражнения.

Най-сетне, споредъ начина, по който се извършватъ образователнитѣ упражнения, тѣ могатъ да се раздѣлятъ на устни, писмени и дѣловй.

Устни упражнения могатъ да се правятъ по всички учебни предмети. Такива сж: четене, разказване, декламирање, споръ, разсждаване, държане речи, драматизация и др. т. Чрезъ устнитѣ упражнения се заучва учебния материалъ по много учебни предмети. Но, освенъ това, тѣ сж и единственото сръдство за развиване говорнитѣ способности на детето.

Писменитѣ упражнения намиратъ сжщо така приложение почти по всички учебни предмети, но най-неизбѣжни сж тѣ при обучението по матерния и чуждитѣ езици, както и по математика. Могатъ да се отбележатъ следнитѣ видове писмени упражнения: преписъ, диктовка, репродукция, резюме, свободно съчинение, рефератъ, критика, характеристика, писмено смѣтане, геометрично чъртане и др. т. Писменитѣ упражнения иматъ двуюко значение: отъ една страна чрезъ тѣхъ ученикътъ се учи да излага мислитѣ си писмено, а отъ друга — тѣ сж важно сръдство за закрепване и приложение на учебния материалъ по много предмети.

За устнитѣ и писменитѣ упражнения тукъ не ще се разпростирамъ повече, тъй като у насъ е говорено твърде много за тѣхъ, и тѣ сж добре познати на нашето учителство. Нѣкои отъ видоветѣ имъ въ днешното училище се практикуватъ твърде много. Еднитѣ и другитѣ подпомагатъ главно, ако не и единствено, интелектуалното образование. Влиянието имъ върху чувствата и волята е по-слабо.

Ще разгледамъ само третия видъ упражнения — *дѣловитѣ* или *трудопитѣ*, както още ги наричатъ нѣкои, понеже тѣ сж най-слабо застъпени въ нашитѣ училища. Липсата на дѣлови упражнения имено придава интелектуалистиченъ и книженъ характеръ на съвременното училище. На всички ни е известно, колко слабо е влиянието на последното върху чувствата и волята. Поради липсата на тѣзи упражнения въ училището нашитѣ въпитаници не се подготвятъ добре за живота. По сжщата причина у тѣхъ не може да се създадатъ любовъ къмъ труда и трудови навици. Ние всички наблюдаваме, че всѣки щогоде образованъ у насъ бѣга отъ труда. Това става само, защото училището не го е упражнило и привикнало на реаленъ трудъ. Ето отъ где иде нуждата отъ дѣлови упражнения. Щомъ целта на училището е да създаде дейни хора, това може да стане само по единъ деенъ начинъ, като се дава постоянна работа на ученицитѣ. Дѣловитѣ упражнения водятъ къмъ създаване прилежание, къмъ трудолюбие. Чрезъ тѣхъ се призива къмъ съзнание и къмъ изпълнение на дълга. Безъ трудъ образованието не е завършено. Съ него ученикътъ става по-самостоенъ, по-енергиченъ и се засилва довѣрието въ силитѣ му.

Дѣловитѣ упражнения сж еднакво необходими както за интелектуалното, така и за чувствено-волевото развитие. Особено последното безъ тѣхъ е немислимо.

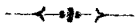
Интелектуални дѣлови упражнения сж, напр., опититѣ по химия и физика, когато се правятъ отъ ученицитѣ; измѣрване ниви и правене тѣла — по геометрия; отглеждане на растения и животни, събиране колекции — по естествознание; такива сж сжщо така научнитѣ екскурзии, наблюденията съ научна целъ, прилагане на дѣло заучени познания и т. н.

Чувствени дѣлови упражнения сж постояннитѣ другарски обноси, взаимното помагане, засвидетелствуване почитъ и уважение, подпомагане беднитѣ и безпомощнитѣ, покровителство на животнитѣ, признаване грѣшкитѣ и пр. Такива сж сжщо така и естетичнитѣ наблюдения и преценки надъ обекти отъ природата и изкуството.

Волеви дѣлови упражнения сж пъкъ следнитѣ, напирмѣръ: организиранъ дружественъ животъ, чрезъ който ученицитѣ се упражняватъ въ самоинициатива, въ търпеливо преследване опредѣлени цели, въ самоуправление и отговорностъ; спорта, чрезъ който ученицитѣ се трениратъ въ издържливостъ, смѣлостъ и сигурни движения. Волеви упражнения сж сжщо така, съзнателното устояване на изкушенията, въздържанieto, съзнателната борба съ известни лоши привички и пороци. Най-ценно волево упражнение, обаче, е работата, упоритата работа въ природата, стопанството, работилницата — работата срѣдъ самия животъ, съ една дума.

Ето така, въ едри черти, се очертава въ съзнанието ми

системата на образователните упражнения от гледището на новата дидактика. Тази система недвусмислено изтъква неджитѣ на нашата практика въ това отношение и ни сочи пътя, по който трѣбва да отправимъ нашитѣ усилия.

Аспарухъ Крайчевъ,
учил. инспекторъ въ Севлиево

НЕПОСРѢДСТВЕНО АНАЛИТИЧЕНЪ МЕТОДЪ ПО ПЪРВОТО ЧЕТЕНЕ И ПИСАНЕ.*)

I.

Отъ две десетилѣтия насамъ се заговори и у насъ за аналитичнитѣ методи по първото четене. Изложиха се теоритически главнитѣ основи на думозрителния, идеозрителния и др. аналитични методи, които имаха за изходно начало думата или изречението. Написаха се редици статии, отпечатаха се и се разпространиха нѣколко ръководства. Хвърли се свѣтлина върху проблема за първото четене отъ по-друго гледище, засѣгнаха се психофизиологичнитѣ основи на четенето по издълбоко и се създаде едно схващане, което препоръчва при първото четене да се изхожда не отъ звука или буквата, а отъ живата дума.

Всички грѣшки, които съпровождаха четенето на ученицитѣ се приписваха на господствующия синтетиченъ методъ, на неговата особеностъ — центърътъ на тежестъта при обучението по четене съ първацитѣ да пада изключително върху звука и сричката. Тежкото и монотонно четене, придружено съ едно мжчително и досадно сричкване на думитѣ, трудното отчитане съдържанието на прочетеното и др. недостатѣци се смѣтаха за най-сигурно доказателство, че синтетичниятъ методъ трѣбва да се изостави като непригоденъ. Това създаде добри психологически условия за усвояване на единъ методъ, по-новъ, по-естественъ и по-целесъобразенъ, чрезъ който не само да се избѣгнатъ недостатѣцитѣ на господствующото схващане, но същевременно да се преодолеятъ трудноститѣ, които спѣватъ обучението на първацитѣ по четене, защото много усилия и трудъ на учители и ученици отиваха напраздно, голѣмъ страхъ е гнетилъ учителя предъ голѣмата неизвестностъ: ще се научатъ ли да четатъ и да пишатъ първацитѣ.

Главно вниманието не се насочваше да се усвои четивната сръчностъ и едно естествено, изразително четене, а

*) Първи стѣпки при обучението по четене и писане. Отъ Христо Николовъ, училищенъ инспекторъ.

да се усвоят гласоветъ и буквитъ и тѣхното произношение. И чакъ когато букварчето влѣзѣше въ рѣцетъ на първака, тогава чрезъ редица упражнения следъ седмица, две, три, па и следъ месеци децата усвояваха що-годе елементарно четивната сръчностъ. Още и въ предварителнитъ упражнения се правяха сливане на гласове и образуване на думи и разлагане думитъ на гласове. Но това ставаше между другото; то се вършеше за опитъ и разнообразие.

Аналитичнитъ методи влѣзаха въ разрѣзъ съ господствуещата теория и практика на обучението по първото четене и писане, като поставиха въ центъра на работата не усвояване на отдѣлнитъ гласове, а живитъ думи, идеитъ, цѣлостнитъ образи. Чрезъ цѣлостното четене на думитъ да се постигне изразително четене, чрезъ анализъ на усвоенитъ серии отъ думи да се дойде до гласоветъ. Ония учители, които бѣха психологически подготвени да възприематъ новото, започнаха по аналитичнитъ методи да обучаватъ първацитъ си по четене и писане, и скжсахъ съ стария методъ. оказалъ се твърде непригоденъ.

Но опитътъ въ повечето случаи даде лоши резултати. Оказа се, че трудноститъ не се премахватъ, а се увеличаватъ. Освенъ това, стана нужда посрѣдъ годината нѣкои да се връщатъ къмъ стария методъ, за да научатъ първацитъ що-годе да четатъ. Видѣха, че отдалечението на анализа е голѣмо неудобство, а запомняне на образитъ на цѣли серии отъ думи — единъ голѣмъ баластъ за детската паметъ. Новитъ думи не се отчитатъ като се слѣятъ отдѣлнитъ букви, гласове, ами като се усвоятъ цѣлостно, като се четатъ механически или като се пренамиратъ въ тѣхъ познатитъ срички.

Да се изхожда отъ дума е много по-естествено и по-целесъобразно, обаче да се изостави толкова назадъ творческото четене, като се предпочита механическото, е едно недоразумение. Творческото четене трѣбва да настѣпи още следъ първитъ два или три урока по четене, а не въ едно много по-късно време. Вмѣсто да се запомнятъ редица цѣлостни образи, необходимо е още съ даване на първия образъ, на примѣръ думата „**мама**“, да се пристѣпи къмъ непосредственъ анализъ, за да се откриятъ гласоветъ **м** и **а**. „Изхожда се отъ предмети или отъ тѣхнитъ изображения и се отива къмъ думитъ и изреченията. Отъ думитъ и изреченията се отива непосредствено къмъ гласоветъ и бележитъ имъ. Следва се единъ непосредствено-аналитиченъ пжтъ!*)

Първата думичка, която ще дадемъ на нашитъ първаци, е „най-сладката думичка“ **мама**, поставена подъ художествено илюстрирана картина, изображаваща майка и дете, а детето

*) Христо Николовъ. Първи стѣпки. Стр. 26. Книгоиздат. Хемусъ А. Д. София.

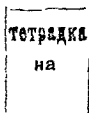
изговаря „сладката“ дума **мама**. Изпърво думата се чете цялостно, а щомъ се усвои цялостното ѝ четене, пристъпва се към анализъ чрезъ по-бавно и по-бавно четене. Елиминира се гласа **м**. Изговаря се отъ ученицитѣ, отъ учителя, моделира се, пише се и следъ това пакъ се чете думата. Втория часъ се открива гласа **а** по сжия начинъ, а третия — се чете¹ пише и реди думата **мама**. По-после се откриватъ думитѣ: **мамо! ла-ла-ла! мила, ме** и се четатъ разказчета, като това: *)

Лапа и Мила.

Мила има

Лапа има

Чрезъ усвояване на редица думи и изречения и чрезъ непосредствения имъ анализъ първацитѣ се запознаватъ леко и непринудено съ гласоветѣ: **а, т, л, п, е, с, и, р, ш, н, в, г, з**, (печатни) и съ препинателнитѣ знаци: точка, запетая, удивителенъ знакъ и др. Тѣ могатъ да отчитатъ всѣка дума, която е съставена отъ познатитѣ гласове и тутакси да разбератъ нейното съдържание. Правенитѣ упражнения съ специално нагласенитѣ текстове на стенния букваръ улесняватъ усвояването на четивната сръчностъ, та следъ завършване на курса на подготовителнитѣ упражнения всички трудности сж преодолѣни. Настъпва се въ букваря съ ученици, които владѣятъ четмовната сръчностъ и съ които работата въ буквара сравнително върви много леко.

При непосредствено — аналитичния методъ непознатитѣ думи се отчитатъ отъ първацитѣ чрезъ бавно-слѣтото четене. Но така, че първиятъ гласъ да се чете съ огледъ на втория, вториятъ съ огледъ на третия и т.н. и всичкитѣ съ огледъ на цялостта, думата. Образътъ на веднажъ прочетената дума се запомнюва и при повторно четене се чете цялостно. Бавно-слѣтото четене на непознатитѣ думи е наи-сигурната гаранция, че децата непременно ще се научатъ да четатъ — да прочитатъ всѣка нова дума съ познати букви. Четенето на първацитѣ, ако не е извършено съ бавно сливане на звуковетѣ съ огледъ на цялостта, ще представлява нетърпимо букуване или сричкуване, което отдавна е захвърлено отъ теорията, но още съпътствува практиката. Докато чисто аналитичнитѣ методи теоритически не допускатъ сливането, непосредствено аналитичното схващане препоръчва бавно- слѣтото четене на

* Сжщо. Стр. 38.

думитѣ. Наблюденията ми върху практиката на учители, обучаващи по аналитичнитѣ методи, установиха, че въпреки забраната на теоритицитѣ да не се допуска „синтеза,“ сливането, все пакъ безъ него ученицитѣ не можаха да се научатъ да четатъ. И за последенъ пѣтъ се утвърди у насъ убеждението, че четенето не може да се усвои безъ бавно-слѣтото четене на буквитѣ. Непосрѣдствено-аналитичния методъ, като вариантъ на аналитичнитѣ методи, изграденъ въз основа на едно по-ново схващане за познанието и за учебния метсдъ, се оказа за най-пригоденъ, понеже използва добритѣ страни на двата спорящи методи. Той допуска бавно-слѣтото четене съ огледъ на цѣлостъта така: *„първиятъ гласъ се изговаря съ огледъ на втория, вториятъ — съ огледъ на третия и т. н.“ Гласовѣтъ въ такъвъ случай добиватъ своята акустична особеностъ въ зависимостъ отъ следващия гласъ.“* *)

Друго едно предимство на непосредствено-аналитичния методъ се състои въ това, че чрезъ анализа първацитѣ усвояватъ добре друга една сръжностъ — разлагане на думитѣ на гласове и реденето имъ на четалото, за да образуватъ думата. Последователниятъ анализъ, отлжчването на гласовѣтъ и следъ това последователното имъ нареждане въ думичка се единъ процесъ, който подготвя първачето къмъ сжщинското писане. Въ този случай имаме писане, но съ печатни букви. Още въ подготвителнитѣ упражнения детето се научава да пише съ печатни букви думитѣ звукоточно, но не механически, а съзнателно.

Чрезъ приложението на непосредствено-аналитичния методъ се постига и изразително четене. Още първата думичка се чете изразително, мелодично, а не пѣйки-проточено или отсѣчено на срички, както никой не чете. Първацитѣ се освобождаватъ отъ онова досадно четене на думитѣ, при което мжчно става репродуциране на реалнитѣ представи и отчитане на съдържанието имъ, защото при прочитането тѣ отчитатъ гласовѣтъ съ огледъ на цѣлостъта, а не всѣки гласъ самъ за себеси. Веднажъ прочетената дума „мама“ или „весело“ или коя и да е друга, се схваща цѣлостно и зрително и слухово. Нейниятъ образъ се залечатва въ детската паметъ дотолкова, че когато на друго мѣсто детето срещне нейния образъ, не я чете бавно-слѣто, а веднага я прочита напълно изразително. То свързва графическия съ нейния слуховъ и езикомоторенъ образъ — прочита я и отчита съдържанието ѝ.

Чрезъ заредилитѣ се подготвителни упражнения децата усвояватъ и четатъ голѣмъ брой нови думи, като съставни на художествено-написани разказчета, поставени подъ много добре илюстрирани картини. И отъ день въ день вървятъ бавно стѣпка по стѣпка, усвояватъ и достатъчно се упражня-

*) Хр. Николовъ. Първи стѣпки. Стр. 15

ватъ въ изразително четене на текстоветъ отъ хубавия стененъ букваръ.

При този методъ имаме и писане съ печатни букви или рисуване изходнитъ думи и изречения. На тетрадки само съ широки редове децата пишатъ съ печатни букви думи, изречения, а понѣкога и цѣли разказчета-правилно, чисто и красиво. Изисква се точностъ, чистота и красота. Главната целъ на това писане съасемъ не е да се усвои писмовната сръчностъ, а да се възприеме писомоторно цѣлостния образъ на новата дума, защото моторното изразяване на знанието заякчава представата за него. И така детето усвоява цѣлостния образъ на думата по всички възможни пѣтища: зрително, слухово, езикомоторно и писомоторно. Образътъ се заякчава и неговото появяване подтиква ученика къмъ самостоятелно четене.

Ония мжчноти и отчаяния, които спѣваха работата на всѣки учител на първаци, се премахватъ още при подготвителнитъ упражнения. Нѣма вече мжка. Всичко върви леко и непринудено и още при работата съ стенния букваръ се постигатъ неочаквани резултати.

II.

Още миналата учебна година имахъ голѣма възможностъ да наблюдавамъ работата на десетки учители, заловили се да работятъ по непосредствено-аналитичния методъ и останалъхъ изненаданъ отъ хубавитъ резултати, постигнати съ първацитъ. Подготвителнитъ упражнения, въ които най-вече се съсрѣдоточаватъ особеноститъ на непосредствено-аналитичния методъ, бѣха дали резултати, които подсказваха, че четивната сръчностъ е усвоена и че първацитъ могатъ смѣло да настѣпватъ въ буквара. Имаме измежду наблюдаванитъ училища изъ различнитъ краища на околията: и въ полето, и въ балкана и въ полубалбански мѣста. Мѣста, кждето има най-добри училищни условия и други съ най-лоши такива. За голѣма наша изненада резултатитъ навсѣкжде бѣха еднакви. Нито единъ отъ учителитъ не каза, че сръща трудности. Напротивъ, всички бѣха съ повишенъ духъ и съ едно особено самочувство. Само нѣкои се бѣха увлѣкли въ прѣкомѣрно писане текстове съ печатни букви и после разказваха, че това ги утеклало и че това не е необходимо, обаче е било тѣхна лична грѣшка. Опиталитъ метода бѣха най-голѣмитъ привърженици на схващането да се приложи и тази година метода въ училището имъ. И какво намѣрихме въ началото на тази учебна година! Отъ всички училища, ализащи въ района на околията, само въ 2 училища работѣха синтетично. Всички останали ревностно се заловиха да прилагатъ метода. Интересътъ къмъ непосредствено-аналитичния методъ се повиши. Той прескочи границитъ по нашата околия и се прѣсна изъ цѣлото царство.

Прави впечатление, че методътъ се оказа особено много пригоденъ за слѣдитѣ отдѣления. Учители, обучаващи слѣти отдѣления, разказватъ, че имало моменти въ часа по четене, които се използватъ въ тиха работа съ 1 отдѣление, когато работятъ съ друго отдѣление. Независимо отъ това, стениниятъ букваръ е постоянно предъ очитѣ на първацитѣ и последнитѣ, даже и презъ междучасията, взематъ показалката и четатъ интереснитѣ текстове.

Нѣкои се страхуватъ, че щомъ децата пишатъ съ печатни букви, въ последствие, когато дойде редъ да имъ се откриятъ ржкописнитѣ, ще смѣсватъ ржкописния съ печатния шрифтъ. Неоснователенъ страхъ! Отъ наблюденията надъ много деца се установи, че нито едно дете не се е опитало да смѣсва печатния съ ржкописния текстъ.

Намираме за много умѣстно да посочимъ нѣкой наблюдавани лекции и нѣкои опити, правени съ първацитѣ презъ първитѣ месеци отъ тази календарна година. Ще се спремъ на села, кждето има лоши училищни условия, но кждето обучението по непосредствено-аналитичния методъ е дало резултати еднакви съ тия въ града и другитѣ села.

Посетихме *) училището въ едно село, кждето учителят на първацитѣ е дългогодишенъ работникъ и за 5-та или 6-та година обучава първаци. Сжщиятъ започна да работи по този методъ съ страхъ, който бѣ твърде характеренъ за дългогодишнитѣ учители, привикнали да работятъ синтетично. Моитѣ увѣрения, че методътъ е много лекъ и достъпенъ, го окуражиха, и той започна работа. Работи съ въодушевление. Накарахме го да напише на черната дъска печатенъ текстъ, различенъ отъ този въ букварчето, по възможность съ повече нови думи. Написа следното разказче:

„Иванъ Николовъ е ученикъ. Купилъ си боички и блокъ. Нарисувалъ оборъ и въ него магаре и волъ“.

Откри черната дъска и представи теста на ученицитѣ. Всички се загледаха въ написаното и почнаха да четатъ. По поржчка прочетоха текста тихичко. Четоха гласно разказчето изречение по изречение и разясняваха съдържанието на прочетеното. Четаха го единично и хорово, но нацѣло. Дадоха много добъръ прочитъ. Въ края на часа всички четѣха разказчето изискано. Препитаха се ученицитѣ така: Учителятъ посочва думи отъ различни изречения и образува ново изречение. Децата пакъ четѣха леко. Напримѣръ, така се образува изречението „Иванъ Николовъ нарисувалъ магаре и волъ“ и др. После каза: — Да излѣзе Христо. Намѣри думата „ученикъ!“ Сега пѣкъ намѣри „блокъ!“ и т. н. Детето прочете цѣлото разказче и си седна на мѣстото. Излизаха и други деца.

*) На 9 февруарий 1933 г.

Въ друго село единъ день следъ това посетихме първа-
цитѣ въ часъ по писане. Учителката започна урока съ под-
ходяща беседа за свадбитѣ въ село. Извлѣче отъ учени-
цитѣ изреченията: „Нено има гусла. Свири и играе.“ Записа
ги красиво на черната дъска. Направиха анализъ. Прочетоха
първото изречение, запомни се, закри се дъската и се записа
на тетрадкитѣ. Така се преписа и второто изречение. Отъ 54
деца 50 написаха и красиво и вѣрно дветѣ изречения. Само
нѣколко деца допуснаха грѣшки въ думата „играе.“ Тази дума
бѣше нова за тѣхъ. И по-малко се разгледа.

Втория частъ по четене съ сжитѣ ученици се разработи
този печатенъ текстъ:

Гора

**Нено на гора говори: Гора ле, гора, много
си ми мила. Гола си и осланена. Не си, гора,
весела!**

Децата четоха така, както четѣха и ученицитѣ въ пър-
вото село. Овладеѣли сж четивна сръчностъ.

Нѣколко дня следъ това посетихъ прѣзацитѣ въ едно
село, което се намира на другия край по сколията. Имаха
часъ по писане. Учителътъ запита ученицитѣ да кажатъ, съ
какви букви сж писали имената на Симо и Олга. Отговориха,
че сж ги писали съ главна буква. — Азъ вчера ви казахъ, че
ще си напишемъ нѣщо за Симо и Олга, каза учителътъ. Следъ
това подхвана подходяща беседа и извлѣче последователно
следнитѣ изречения: „Студена зима е. Още имаме хубави
пързалки. Симо взе шейната и повика Олга да се пързая.“
Записаха заглавието „Симо и Олга“ Детето, което пишеше
на черната дъска, спази всичкитѣ изисквания на калиграфията.
Като че ли възрастенъ човѣкъ, грамотенъ, не би могаль тъй-
красиво да го запише. Отъ други деца се записаха на дъс-
ката последователно, красиво и другитѣ изречения. Не допуст-
наха нито една грѣшка. Последното изречение, което както
се вижда, е дълго, се запомни и записа сжщо безпогрѣшно.
Следъ краткъ провописенъ анализъ на заглавието и следъ
единъ прочитъ дъската се закри и прѣзацитѣ го записаха на
тетрадкитѣ си. И изреченията се написаха така. Всички пишеха
и красиво и вѣрно. Само две-три деца, които повтарятъ от-
дѣлнитѣ, допуснаха грѣшки. Направи се подходяща поправка.

Мѣстото не ни позволява да изложимъ още маса случаи,
които биха могли да убедятъ и най-отчаения противникъ.

Д-ръ Д. К. Свраковъ,
жболѣкаръ въ Варна.

НУЖДА ОТЪ ЖБОЛѢЧЕНИЕ ВЪ ОСНОВНИТѢ УЧИЛИЩА

Преди две години съ разрешение на Варнен. окр. учил. инспекторъ и по порѣзка на хигиеничния институтъ въ Фрайбургъ (Германия) предприехъ изследвания на жбигѣ и устата на около 800 деца отъ първоначалнитѣ училища въ Варна и близкитѣ и села: Гебедже, Кестричъ, Ени-кой и Франга. Резултатитѣ отъ тия изследвания напълно се сходятъ съ тия отъ една анкета, предприета по-рано отъ жболѣкарския съюзъ (Варненски клонъ) върху здравословното състояние на жбигѣ и устата на ученицитѣ отъ първоначалнитѣ училища въ Варна.

Резултатитѣ отъ моята анкета сж:

1. За Варна. Прегледахъ 275 деца-момчета и момичета—на възраст отъ 7 до 14 години и констатирахъ, че само 13% отъ прегледанитѣ иматъ здрави *млѣчни* жбиги и 26 % здрави *постоянни* жбиги. Останалитѣ деца: 87 % и 74 % иматъ малко или много развалени *млѣчни* и *постоянни* жбиги,

2. По отношение селата тия резултати, макаръ сравнително съ града да сж малко по-добри, все пакъ не сж задоволителни:

а) Въ Гебедже прегледахъ 215 деца и само 17.5 % отъ тѣхъ сж съ здрави *млѣчни* жбиги и 37.5 % сж съ здрави *постоянни* жбиги.

б) Въ Ени-кой прегледахъ 101 деца и намѣрихъ, че само 30 % сж съ здрави *млѣчни* жбиги и 56.5 % съ здрави *постоянни* жбиги.

в) Въ Кестричъ прегледахъ 117 деца, отъ които 31.5 % се указаха съ здрави *млѣчни* жбиги и 44 % — съ здрави *постоянни* жбиги.

г) Въ Франга прегледахъ 76 деца и само 41 % бѣха съ здрави *млѣчни* жбиги и съ 64.5 % съ здрави *постоянни* жбиги.

Безъ да се впускамъ въ каквито и да е обяснения за разликата въ полученитѣ резултати — за Варна 13% и 26% съ здрави жбиги, а за селата: 17.5 и 37%, 30 и 56.5%; 31.5 и 44 % и 41 и 64.5 % съ здрави *млѣчни* и *постоянни* жбиги, — нито пъкъ да обяснявамъ причинитѣ за това различие въ здравословното състояние на градскитѣ и селски деца по отношение тѣхнитѣ жбиги, азъ се спирамъ на факта, че въ Варна само 13% отъ децата въ първоначалнитѣ училища иматъ здрави жбиги (*млѣчни*) и 26% — здрави *постоянни* жбиги, когато въ селата тоя процентъ е почти двойно по-високъ — 30% срѣдно за *млѣчнитѣ* жбиги и 50.5% срѣдно за *постоянитѣ* жбиги.

Не е, обаче, отъ тѣй голѣмо значение само процентътъ

на болнитѣ и здрави зѣби. Тукъ трѣбва да спомена и въ какъвъ размѣръ, сѣ развалени зѣбитѣ на малкитѣ граждани и гражданки, селяни и селянки, за душевното и тѣлесно развития на които се грижатъ родители, учители, общество и държава. Въ *Варна*, дето процентътъ на децата съ болни зѣби стига до 87 (за млѣчнитѣ зѣби) и 74 (за постояннитѣ зѣби,) на

единъ здравъ млѣч. зѣбъ се падатъ 2'65 болни млѣч. зѣба, а на
" " постоянненъ " " 5'95 " постоянни зѣби

Въ Гебедже

на единъ здравъ млѣч. зѣбъ се падатъ 3'75 развал. млѣч. зѣби, а
" " " постоянненъ " " " 8'4 " постоянни зѣби.

Въ Ени-къой

на единъ здравъ млѣч. зѣбъ се падатъ 5'9 развал. млѣч. зѣби, а
" " " постоянненъ " " " 16'5 " постоянни "

Въ Кестеричъ

на единъ здравъ млѣч. зѣбъ се падатъ 4'5 " млѣч. зѣби, а
" " " постоянненъ " " " 11 " постоянни "

Въ Франга

на единъ здравъ млѣч. зѣбъ се падатъ 4'5 развал. млѣч. зѣби, а
" " " постоянненъ зѣбъ " 17'5 " постоянни зѣби

Следъ тая констатация за здравословното състояние на зѣбитѣ на децата отъ първоначалнитѣ училища въ *Варна* и нѣкои отъ околнитѣ ѣ села мисля, че нуждата отъ системно лѣкуване и по-голъми грижи за зѣбитѣ на децата отъ основнитѣ училища е въпросъ, по който не може и не бива да се спори.

Защото общото здраве на човѣшкия организъмъ, здравното състояние на детето, е въ тѣсна зависимостъ отъ здравитѣ и болни зѣби. Наистина, мжчно може да се докаже тая зависимостъ между развитието на тѣлото и зѣбитѣ, понеже една голѣма частъ отъ лѣкаритѣ малко познаватъ тоя въпросъ, но все пакъ никой отъ тѣхъ до сега не отказва, че причинитѣ на много отъ стомашнитѣ болести, болести въ червата, общата слабостъ и заболявания на гърдитѣ се дължатъ на разрушенитѣ зѣби. Отъ изследванията на болеститѣ въ свързка съ болнитѣ зѣби предъ нашитѣ очи се откриватъ грозни картини за миналото и бждащето на много хора. Даже и въ криминалната областъ се обясняватъ много случай въ свързка съ развитието на зѣбното състояние. Една голѣма частъ отъ Ломбрововитѣ признаци за „вродената престѣпностъ“ се отдаватъ на челюститѣ.

Отъ голѣмо практическо значение е за лѣкаритѣ тая тѣсна връзка между детското здраве и зѣбитѣ за определяне известни болести, които е прекарало детето. Да вземемъ, наприкладъ, силно разпространената между децата болестъ *рахитичностъ*. „Въ много случай, казва Д-ръ Дорнъ, тя се явява отъ изкуственото хранене на детето. Когато лѣкарътъ

прегледа децата, съ положителностъ само по жбитѣ може опредѣли, кое дете е кърмено и кое е изкуствено хранено.“

Не ще и питане, че тая тѣсна връзка между общото здравословно състояние на тѣлото и жбитѣ е отъ голѣмо значение и съ най-голѣми послѣдствия именно въ периода на детската възраст, когато човѣшкото тѣло се развива най-усилено. Презъ тоя периодъ детето трѣбва да се храни добре, да дѣвчи добре храната и да не страда, да не усѣща болки, когато се храни. Раното заболяване на млѣчнитѣ жби, особено на страничнитѣ, има много голѣмо значение за развитието на самитѣ челюсти и понѣкога става причина за неправилното никнене и подреждане на постояннитѣ жби. *Млѣчнитѣ жби* изпълняватъ въ периода на детската възраст почти сжщата функция, каквато изпълняватъ постояннитѣ жби при възрастния човѣкъ. Почти съ положителностъ може да се каже, че значението на функциитѣ, които изпълняватъ млѣчнитѣ жби е много по-голѣмо отъ онова на постояннитѣ жби, защото детското тѣло, като по-слабо, по-нѣжно и по-негодно за противодействие, реагира на всѣко вредно и недостатъчно хранене много по-интензивно отъ тѣлото на възрастния. Въ такъвъ случай при всѣко недостатъчно дѣвчене болкитѣ и инфекциитѣ го засѣгатъ много по-силно и намаляватъ силно енергията, необходима за неговото развитие. За доказателство на това, достатъчно е да споменемъ името на познатия шведски лѣкаръ *Акселъ Кей*, който съ цифри на ржка следъ дългогодишни наблюдения надъ децата доказа, че смѣняването на жбитѣ пречи твърде много за правилното развитие на децата на ръстъ и тежестъ и че само, следъ като децата прекарать тоя периодъ, тѣхното развитие почва усилено. При това трѣбва да се отбележи, че раното заболяване на млѣчнитѣ жби указва силно влияние и за заболяването на постояннитѣ жби и челюстната кость, а предивременното имъ изваждане не само че пречи на дѣвченето, но пречи и за правилното развитие на челюстята.

Промѣната на жбитѣ става между 7 и 12 година. Въ това време трѣбва всички млѣчни жби да се замѣнатъ съ нови. Презъ това време въ устата на детето сж наредени едни до други двата вида жби и въ случая здравитѣ постоянни жби сж въ съприкосновение съ болнитѣ, а това безспорно, не е безъ значение за първитѣ. Всичко това трѣбва да се знае. Трѣбва да се погрижимъ за запазване на *млѣчнитѣ жби* здрави, докато дойде време за тѣхното естествено замѣняване съ постоянни жби. Ето защо съ право може да се каже, че е *погрѣшно мнението, какво за млѣчнитѣ жби не трѣбва да се грижимъ, защото тѣ се смѣняватъ*. Речемъ ли, прочее, само съ нѣколко думи да посочимъ на последицитѣ отъ болнитѣ жби за детския организъмъ, то тия последици сж:

1. Болнитѣ зжби предизвикватъ болки, които нарушаватъ физическото и душевно спокойствие на детето.

2. Болнитѣ зжби не позволяватъ да се дѣвчи *добре*, даже никакъ, а последицата отъ това е недостатъчното смилане на храната, като резултатъ отъ което се явява недостатъчното хранене на тѣлото. Не добре храненото тѣло не е въ положение да се бори съ болеститѣ.

3. Болнитѣ зжби предизвикватъ отоци въ жлябинитѣ, въ челюстнитѣ кости и въ жлезитѣ.

4. Болнитѣ зжби заразяватъ здравитѣ зжби. Болнитѣ млѣчни зжби предаватъ болестъта на здравитѣ по-стояни зжби.

5. Болнитѣ зжби иматъ сждбоностно значение за здравето на децата, понеже тѣлото на последнитѣ е тъкмо въ периода на своето разантие, много е слабо и лесно заболява.

И така, не се ли погрижимъ о време за запазване на зжбитѣ презъ периода на детската възраст, това ще се отрази зле и върху бждащето на детето. Наистина, не е трудно да се поправи тая грѣшка по-после, като се напълни устата на младия момъкъ или на девойката съ изкуствени зжби и челюсти, но тия зжби, били тѣ отъ злато, платина или порцеланъ, не само че струватъ много пари, но, което е по-важно, не могатъ никога да замѣстатъ естественнитѣ зжби. Колко милиони, които се харчатъ за лѣкуване на болнитѣ зжби и поставяне на изкуствени зжби и челюсти, биха могли да се икономисатъ, колко болести, които сж последиствие на болнитѣ зжби, биха могли да се избѣгнатъ, колко болки и безсънници биха били чужди за човѣка, ако ние о време, когато почнатъ да никнатъ зжбитѣ, се загрижимъ повече за тѣхното запазване.

Заклучението е : *грижи се за запазване на естествениитѣ си зжби, за да не ти пълнятъ устата съ изкуствени.*

Въ другитѣ страни, дето чрезъ редица изследвания, предприети, за да се установи здравословното състояние на детскитѣ уста и зжби, е констатиранъ фактътъ, че състоянието на зжбитѣ на децата презъ периода на задължителното учение е много лошо, се предприеха отъ страна на лѣкари и зжболѣкари, както и отъ страна на самитѣ родители и учители, отъ страна на училищни, общински и държавни власти, отъ страна на разни благотворителни дружества и социални институти, сериозни мѣрки за повече грижи за запазване зжбитѣ на децата отъ основнитѣ училища.

Първо мѣсто въ това отношение заема Япония. Тази азиатска държава е, може би, първата, която полага най-голямѣ грижи за зжбитѣ на своитѣ ученици и ученички. Тия грижи, които иматъ голѣмо възпитателно значение, за да се привикнатъ децата къмъ чистота по отношение тѣхнитѣ зжби, сж нѣщо като задължителенъ предметъ въ японскитѣ училища.

Тукъ всѣко дете е длъжно да има своя собствена четка за жби, прахъ и чашка за промиване на устата си.

Виена, столицата на нѣкогашната Дунавска монархия, е позната по своитѣ грижи за децата. За своитѣ 200,000 малки деца тя има 225 забавачници. Тамъ има училище за съветнички, басейни за деца, игрища, кухни, перални, лѣкарски и жболѣкарски клиники и т. н.

Ерна Грайнеръ въ книгата си: „Виена — рай за децата“ — 1931 г., съобщава, че въ 21 участъци, на които е раздѣлена Виена, сж уредени по една малка жболѣкарска клиника. Всички тия клиники сж построени и уредени по единъ и сжщъ планъ и типъ. Въ всѣка клиника има по една операцияна стая съ единъ до три стола, една детска чакална и една за ония, които съпровождатъ децата. Тукъ въ детската чакална на децата се дава всичката възможност да играятъ и пѣятъ, да бждатъ весели. Стенитѣ на чакалнитѣ сж покрити съ бѣли фаянсови плочки. По стенитѣ висятъ картини изъ детския животъ. Общо, уредбата е модерна: всичко е въ бѣло и съ емайлъ. Въ тия клиники работятъ 40 жболѣкари, които иматъ единъ началникъ. Въ клиникитѣ се преглеждатъ всички деца, подлежащи на задължително учение, поне единъ пѣтъ въ *шестъ* месеци. Всѣки лѣкаръ преглежда всѣки следъ обѣдъ въ продължение на 4 часа около 20 деца. Предъ всѣко преглеждане децата се заставятъ да си изчистятъ жбитѣ. Нужднитѣ за това приспособления има въ операцияната стая, дето една съветничка имъ помага и ги уплтва. Лѣкуването на жбитѣ, съветитѣ и изваждането на разрушенитѣ жби става безплатно.

Въ *Швейцария*, *Холандия*, *Америка* и др. нѣкои страни сжщо така е прокарано чрезъ законъ жболѣченето на учащата се младежъ. *Германия*, обаче, и въ туй отношение взема първо мѣсто въ Европа. Нѣма градъ, нѣма даже по-голѣмо село безъ училищенъ жболѣкаръ и системно лѣкуване на жбитѣ. Прилагането на жболѣчението въ германскитѣ училища става по две системи: системата на гр. Манхаймъ и тази на гр. Бонъ. Докато по Бонската система цѣлата служба, обхващаща първоначалнитѣ училища и прогимназиитѣ, се концентрира въ единъ институтъ съ щатно назначени жболѣкари, по Манхаймската система тая служба е възложена на частнитѣ жболѣкари по свободенъ изборъ на пациентитѣ. И при дветѣ системи сжществуватъ инспектори-жболѣкари. Тѣ сж щатни и сж длъжни да контролиратъ жболѣченето на децата отъ училищата. Инспекторътъ — жболѣкаръ е длъженъ да прегледа всички деца поне два пѣти презъ годината и да отбележи констатираното положение въ особени формуляри, единиятъ отъ които се предава на учителя, а другиятъ на детето, за да го предаде на своитѣ родители. Въ тия формуляри се отбелязва, какво предстои на детето по отношение запазва-

нето и лѣкуването на неговитѣ жби. Следъ опредѣлено време учителятъ провѣрява, изпълнена ли е порѣжката на инспекторъ-зжболѣкаря. По Бонската система децата отиватъ за лѣчение въ института, дете само беднитѣ освобождаватъ отъ плащане на установенитѣ такси. Богатитѣ плащатъ опредѣлени намалени такси. За селата сж организирани пѣтуващи зжболѣкарски кабинети и общински — сборни зжболѣкарски клиники. Дрезденската лѣкарска областъ, напримѣръ, която обхваща 540 кв. клм., съ около 170000 жители, безъ двата града: Дрезденъ и Фрайталъ, е раздѣлена на 3 зжболѣкарски участъка, въ които сж уредени 11 з. клиники съ трима пѣтуващи зжболѣкари и съ три сестри милосърдни-сѣветнички. Последнитѣ водятъ и книгитѣ на клиникитѣ.

Въ първия участъкъ съ 4 клин. има 5990 деца отъ 32 общ.

Въ втория " " 3 " " 4677 " " 38 "

Въ третия " " 4 " " 4471 " " 27 "

Тия сведения сж за 1927 год.

Бимбургската околия, която брои само 50000 ж. съ 6320 деца отъ 101 училища, се обслужва отъ единъ пѣтуващъ зжболѣкарь, зжболѣкарската клиника на когото е уредена въ единъ двутоненъ *мерцедесъ-бенцъ* автомобилъ. И той има за помощница една сѣветничка.

Така въ разнитѣ държави и градове на Германия, споредъ мѣстнитѣ условия и разбиранията на специалиститѣ по тоя въпросъ, е уредено различно училищното зжболѣчение.

На чело на борбата, която се води за по-системни и сериозни грижи за запазване на детскитѣ жби въ тая страна, въ Берлинъ стои единъ *централенъ комитетъ за училищно зжболѣчение*. Той се състои отъ преставители на отдѣлнитѣ германски държави, градове и общини и представители на училищнитѣ, учителскитѣ, лѣкарски, зжболѣкарски съюзи, на разни благотворителни дружества и социални институти. Тоя комитетъ развива усилена дейность, която се увѣнчава съ отлични резултати.

У насъ грижитѣ за жбитѣ на учащата се младежъ засѣгатъ само учащитѣ се въ срѣднитѣ учебни заведения подъ министерството на народната просѣта, но не и младежъта отъ професионалнитѣ училища и децата отъ основнитѣ селски и градски училища. За тѣхъ пиша азъ. За децата отъ първоначалнитѣ училища и прогимназитѣ се отнасятъ тия ми редове. Интересно е, наистина, защо сж тия грижи за жбитѣ само на младежа отъ гимназията, а не и за тия на неговитѣ по-малки братчета и сестричета отъ основнитѣ училища? И не би ли било по-добре, по-справедливо и по-естествено, ако тия грижи почнѣха по-рано, когато жбитѣ не сж още много разрушени, когато лѣкуването ще стане по-леко и по-лесно, по-евтино и по-ефикасно, когато страданията сж по-малки, болката по-слаба и когато лѣкуването ще обхване по-голямъ брой деца,

децата на цѣлия народъ, а не когато болестъта е напреднала, жбитѣ сж вече разрушени, болкитѣ сж нетърпими и когато отъ тия грижи ще се възползватъ само ония, които иматъ щастието да следватъ въ нѣкоє сръдно училище подъ ведомството на министерството на просвѣтата? Отговорътъ на това ми питане е ясенъ. Тѣкмо днесъ, когато държавната ни каса е праздна и ние не може да искаме отъ нея повече отъ онова, което прави, трѣбва да поематъ тая грижа други фактори, институти, които иматъ не само интересъ, но и задължение да бдятъ за здравето на децата. Нека тѣ изпълнятъ своитѣ задължения къмъ тѣхъ. Това сж родителитѣ въ лицето на родителскитѣ комитети, училищнитѣ настоятелства, общинитѣ, разнитѣ обществени фондове-работнически осигуровки, благотворителнитѣ д-ва и др. такива. Какво се иска отъ тѣхъ, какво биха могли да направатъ тѣ въ връзка съ въпроса за грижитѣ за жбитѣ?

На първо мѣсто да се разясни на всички родители голѣмото значение, което има за детското здраве по-голѣмата грижа за жбитѣ на детето, особено презъ първитѣ години, когато детето трѣгне на училище отъ 7 до 14 год. възраст. Като основа за тия обяснения или по-добре за тая *жбна просвѣта*, ако мога така да се изразя, ще послужатъ резултатитѣ отъ *системнитѣ изследвания* на жбитѣ на децата, *упжтванията за пазене на жбитѣ* и *лѣкуване* на болнитѣ жби.

Изследванията, споредъ едни упжтвания, дадени отъ централния комитетъ за училищно жболѣчение въ Германия, трѣбва да почнатъ, ако е възможно, още преди първата учебна година и да продължатъ до завършване курса на задължителното учение. Всѣко дете трѣбва безусловно да бжде прегледано грижливо отъ жбенъ лѣкаръ — съ сонда и огледало, най-малко единъ пѣтъ въ годината. Целтъта на тоя прегледъ е да се установи здравословното състояние на детската уста и жби. Това състояние се отбелязва въ личната жболѣкарска карта, каквато притежава всѣко дете, за да се дадатъ на детето и неговитѣ родители възъ основа на полученитѣ резултати нуждитѣ наставления за лѣкуване на жбитѣ, като имъ се обясни, че тѣхниятъ личенъ интересъ имъ налага веднага да почнатъ лѣкуването на болнитѣ жби, ако има такива.

Редовното изследване на детскитѣ жби отъ страна на жболѣкаря е най-добрата гаранция за запазване на детскитѣ жби. Следъ изследванията, както казахме, ще почнатъ съветитѣ и обясненията, *развити* въ реферати, беседи, изложби, свѣтли и цвѣтни картини и нареждания, съ които ще се наложи, дето трѣбва, всичко онова, което ще убеди и застави детето и неговитѣ родители да обърнатъ по-голѣмо внимание за подържане на устата и жбитѣ чисти и здрави.

Тия реферати и поучения биха могли да засѣгнатъ следнитѣ въпроси:

1. Устройство на жбѣ и неговата функция.
2. Млѣчнитѣ жбѣ и тѣхното значение за постояннитѣ жбѣ.
3. Здрави жбѣ, здраво тѣло.
4. Предпазване жбитѣ отъ развала.
5. Изкуствени жбѣ.
6. Тѣсната връзка между жбитѣ и здравето тѣло и т. н.

Заслужава да отбележимъ, че тия обяснения сж наложителни, защото у насъ не само у проститѣ хора, но и у по-интелигентнитѣ е сложено убеждението, че жбитѣ трѣбва да се лѣкуватъ само тогава, когато почнатъ да болятъ. Въ сжщностъ успѣхътъ на жболѣчението ще бжде само тогава задоволителенъ, когато лѣкуването се почне, щомъ се забележи и най-малката повреда въ жбѣ, макаръ и да нѣма болка.

Професоръ Д-ръ Кирхнеръ въ своята брошура: „Жболѣчението въ училищата“ пише: „Родителитѣ сж длѣжни да отварятъ по-често устата на децата си и да провѣрватъ, дали нѣматъ развалени жбѣ и лошъ дѣхъ. При здрави жбѣ устата не мерише. Лошиятъ дѣхъ е признакъ, че въ устата има разваленъ жбѣ. Забележи ли се това, то веднага да се прибѣгне къмъ жболѣкаря, за да се предотврати понататѣшното разрушение на жбѣ и заразяването на другитѣ жбѣ.“

Малко сж у насъ, обаче, родителитѣ, на които би могло да се предостави тая контрола на детскитѣ жбѣ. И тукъ въ помощъ на жболѣченето, на детето, на неговитѣ родители трѣбва да се повика училището. Училището въ лицето на учителя е длѣжно да съдействува на семейството за здравето изобщо. Изследванията на познати жболѣкари, като: *Иесенъ*, *Милеръ*, *Ритеръ*, *Розе*, и др., доказаха, че 95% отъ децата, подлежащи на задължително учение въ разнитѣ градове и села на Германия, било вследствие на бѣлия хлѣбъ или по други причини, иматъ развалени жбѣ. Тая грозна констатация подбуди много общественици и лѣкари да хвърлятъ погледи къмъ училището, което се явява като най-пригодно огнище за борба срѣщу разрушенията на жбитѣ на германцитѣ. Като резултатъ отъ тия борби се явява въвеждането на жболѣкарски институтъ въ всички основни училища на Германия въ всевъзможни форми съ подкрепата на държавата, общината, фондътъ за обществени осигуровки, разни благотворителни дружества и т. н.

Какъ да се организира лѣкуването на болнитѣ жбѣ, на чия смѣтка, де и при какви условия?

При днешната голѣма финансова криза която силно засѣга както отдѣлната личностъ, така и общественитѣ институти — общини, училищни настоятелства и държава, — не е мислимо да се изисква само отъ училищнитѣ настоятелства, градскитѣ и селскитѣ общини, които приключватъ бюджетитѣ си

съ дефицити, да понесатъ всички разноси, необходими за системни и сериозни грижи, каквито само при добре наредени и обзаведени жболѣкарски институти при основнитѣ училища въ градоветѣ и голѣмитѣ села би могло да има. Но все пакъ не може и не бива да не маримъ за здравето на децата и за това мисля, че ще бжде най-добре, ако се направи само първата стѣпка за жболѣчение на ученицитѣ, като се уредятъ въ всички градове и голѣми села, дето има жболѣкари, при училищнитѣ настоятелства и родителско-учителски комитети *жболѣкарски комитети*, които, споредъ мѣстнитѣ условия и съ съдействието на родителитѣ, учителитѣ, училищнитѣ настоятелства, общинитѣ, фонда за обществени осигуровки и разни благотворителни дружества, турятъ началото за откриване на *жболѣкарски кабинети, полуклиники и амбулантни лѣкувания* на децата отъ всички основни училища.

Д-ръ Ал. Недѣлковъ,

управ.-лѣкаръ на държ. детски
морски санаториумъ край гр. Варна.

САНАТОРИАЛНИ УЧИЛИЩА.

Грижата за физичното и духовно развитие на подрастващитѣ поколѣния — утрешни граждани и творци на национални богатства — съставя дългъ и на държавата и на обществото. Тази грижа трѣбва да се проявява еднакво, както спроти тѣлесно и душевно здравитѣ деца, така и спроти болнитѣ и изостаналитѣ въ умственото си развитие. Ако грижата за първитѣ се диктува отъ добре разбранитѣ национални интереси, тая за вторитѣ се налага и отъ чисто човѣколюбиви подбуди. Всѣки човѣкъ, членъ на сегашното общество, има неотнимаемо право, споредъ неговитѣ дарби и заслуги, на добруване и щастливъ животъ. Държавната и обществена самопомощъ трѣбва да съдействуватъ за осъществяването на това природно право.

Нашата държава не може да бжде упреknата въ пренебрегване на своитѣ задължения къмъ нормално развититѣ и здрави деца. Може да става само въпросъ за възпитателната система, въ която безспорно има недостатъци и подлежи на реформиране. За възпитанието, обаче, на децата съ умствени недостатъци, доколкото ни е известно, до сега у насъ не е направено почти нищо. Едвамъ напоследъкъ по частенъ начинъ се изтъква нуждата отъ създаване на специаленъ институтъ за тоя родъ изостанали деца. Не е направено сжщо така още нищо за умственото и професионално възпитание на тѣлесно болнитѣ деца, които по едни или други причини не могатъ да получаватъ необходимото умствено и професионал-

но образование въ съответнитѣ учебни заведения. Тукъ съмъ длъженъ да направя една корекция, като изключа специалнитѣ училища за слѣпи и глухонѣми, училищата на открито въ София и Ловечъ, и добилитѣ такова широко разпространение презъ последнитѣ години лѣтни ученишки колонии, които целятъ да закрепятъ здравето на младото потомство, а чрезъ това и да го предпазятъ отъ туберкулозната зараза. Ала застрашенитѣ и заболѣли вече отъ туберкулоза деца и юноши, броя на които е доста значителенъ, иматъ нужда отъ грижи за тѣхното тѣлесно закрѣпване, както и за тѣхното умствено и професионално образование. За тая целъ се препоръчва създаването на специални училища на открито, климатични горски или приморски училища, преванториуми и санаториални училища. Ние тукъ ще разгледаме накратко последнитѣ въ връзка съ създаденото отъ насъ *първо първаначално санаториално училище* при държ. детски морски санаториумъ край гр. Варна.*)

Детскитѣ санаториуми сж предназначени за лѣкуване на бѣлодробна и хирургична (костноставна) туберкулоза. Първитѣ се уреждатъ въ подходящи планински, а последнитѣ — въ планински или приморски мѣстности. Лѣкуванието въ тия лѣчебни заведения е продължително (2-3 години), презъ което време децата не могатъ да посещаватъ учебнитѣ заведения и сж лишени отъ възможностъ да получатъ дори елементарни познания, необходими за всѣки човѣкъ. По тая причина детскитѣ санаториуми си поставятъ двойка целъ — лѣчебна и образователна. Тѣ сж *медико-педагогични заведения*. Посещаванието на нормалнитѣ училища отъ туберкулозно болнитѣ деца не е желателно ни за тия съ бѣлодробни поражения, ни за тия съ костноставни. Болнитѣ съ бѣлодробни поражения представятъ опасностъ за предаване на заразата на ближнитѣ и своитѣ другарчета, като се излага на рискъ здравето имъ. Костноставнитѣ туберкулозно болни деца, докато продължава развоя на болестния процесъ, се нуждаятъ отъ спокойно положение и съответно специално ортопедично лѣкуване, поради което не следва да посещаватъ учебнитѣ заведения.

Докато бѣлодробната охтика е тежко заболяване, особито въ детската възраст, и често завършва катастрофално, костноставната туберкулоза се отличава съ по-бавно и доброкачествено течение. Това обстоятелство позволява да се предприеме своевременно успѣшно лѣкуване. Изоставени на себе си, тоя родъ болни въ най-благоприятния случаи получаватъ

*) На интересуващитѣ се отъ въпроса препоръчваме нашитѣ статии: „Училища на открито“, (Бълг. хигиененъ прегледъ, год. I, кн. 3); „Трудови колонии и санаториални училища“, (Бълг. хигиененъ прегледъ, год. II, кн. 3); „Приморски климатични училища“ (Училищенъ бюджетъ и администрация“, год. VI, кн. 6).

обезобразявания на скелета и осакатявания, които ги правят инвалиди и неспособни през цялия живот. Правилното и своевременно предприето лечение може да намали и даже да предотврати развоя на подобни обезобразявания. Това се постига най-добре въ приспособените за тази цел санаториални лечебни заведения, дето болните деца трябва да останат до тяхното пълно излечение.

Два вида задачи се предявяват при лечуването на хирургичната туберкулоза у децата: от една страна, да се предотвратят, до колкото е възможно, обезобразяванията на скелета, а от друга — да се подготви болният за практичния живот, за едно занятие, което да отговаря на неговата намалена работоспособност. За тази цел служат, първо, санаториалните общеобразователни училища и, второ, професионалните трудови училища и колонии.

Санаториалните училища по програмата си отговарят на основните училища, като си задават за цел да подготвят за постъпване въ нормалните училища на оздравели и излечени от санаториума деца.

Професионалните трудови училища за оздравели от хирургична туберкулоза подготвят младежите към практичния живот, като съобразно техните склонности и сръчност ги приучават към известно занятие, с помощта на което въ последствие биха се препитавали. Тоя род професионални училища и трудови колонии за деца и възрастни у нас още не са създадени.

При единствения наш държ. детски морски санаториум от три години е открито първоначално училище с четири отделения за момчета и момичета. Въ отличие от санаториалните училища въ чужбина, въ нашето училище се обучават децата преди още да са напълно оздравели — през време и едновременно с тяхното лечение. При тия условия обучението налага и на лекарския и на учителския персонал двойно повече грижи и предпазливост, за да не се предизвика преумора и влошаване на болестното състояние. Обучението, както и всяка друга лечебна и възпитателна мярка, трябва да бъде строго индивидуализирано и дозирано съобразно способностите и издръжливостта на болния организъм. Подлежащите на обучение деца са почти изключително имобилизирани на легло въ специални, според болестното състояние, положения и ортопедични апарати. Самото обучение се извършва при това изключително положение на болните деца на малки групи и предимно индивидуално, по типа на смесените училища. Естествено, при тия условия, обучението е придружено с известни неудобства, които при добре подготвена и с педагогичен усет възпитателка лесно се преодоляват. Длъжност на учителката, живуща постоянно въ санаториума, е да опознае и изучи индивидуал-

нитѣ качества на всѣко дете и въ хармония съ лѣкуващия лѣкаръ да нагодява обучението споредъ болестното състояние на детето. Учителката е длѣжна да държи смѣтка не само за умственнитѣ дарби на детето, но и за промѣнитѣ, които настѣпватъ въ болестното състояние, които могатъ да наложатъ въ даденъ моментъ временното или за по-дълго спиране на учебнитѣ занятия. Съ една дума, шаблонното обучение тукъ е напълно изключено.

Най-голѣми трудности до сега се срѣщатъ при обучаването на лежащитѣ болни въ писане, понеже поради липса на срѣдства не сж набавени още необходимитѣ приспособления (пюпитри къмъ всѣко легло). Гимнастичнитѣ упражнения за лежащитѣ болни сж изоставени.

Подложенитѣ на обучение деца сж разпредѣлени въ два павилиона — отдѣлно момчетата отъ момичетата. Учебнитѣ занятия сж полудневни, като въ всѣки павилионъ единъ день занятията се водятъ сутринъ, единъ день — подиръ обѣдъ. Дневно въ всѣки павилионъ учебнитѣ занятия за четиритѣхъ отдѣления траятъ не повече отъ 2—2½ часа, а учебния часъ за всѣко отдѣление не продължава повече отъ 10—15 мин. Следъ свършване на занятията съ една група ученици учителката преминава къмъ друго отдѣление, а първата си почива. Сериознитѣ дисциплини се смѣняватъ съ по-леки, а занятията изобщо често се прекъсватъ, споредъ преценката на учителката, съ пѣснички, рисуване, общи разговори. Занятията се водятъ по такъвъ начинъ, че да не предизвикватъ умора и да не сж утѣкчителни. Съ рѣдки изключения, всички деца охотно се занимаватъ и съ голѣма радостъ очакватъ започването на занятията. Занятията внасятъ въ монотонния животъ на децата, приковани на легло въ течение на 1-2 и повече години, елементъ на радостъ, на разнообразие и надежда за скорошно оздравяване.

Презъ течение на учебната година 1930/31 обучението се е започнало съ 50 деца, а завършило съ 33; другитѣ по едни или други причини сж били изписани презъ годината. Презъ учебната 1931/32 год. отъ начало сж се обучавали 45, а въ края — 35 деца. Презъ настоящата учебна година се обучаватъ 54 деца, а сж изписани 21.

Въ следната таблица е показано разпредѣлението на ученицитѣ по отдѣления: *)

*) Цифритѣ отъ първитѣ редици се отнасятъ за 1930—31 год., вторитѣ редици за 1931—32 уч. год., а третитѣ — за 1932—33 уч. г.

	I отд.	II отд.	III отд.	IV отд.	Всичко	Общ брой
	м. ж.	м. ж.	м. ж.	м. ж.	м. ж.	
Въ началото на учеб. година	8 11	6 5	4 3	7 6	25 25	50
	7 2	6 9	6 6	5 4	24 21	45
	7 9	10 7	7 7	9 6	33 29	62
Дошли презъ годината	1 2	— —	1 —	— 1	3 3	5
	2 —	1 1	— 1	— 1	3 3	6
	3 3	1 1	2 2	1 —	7 6	13
Напуснали презъ годината	3 5	2 1	2 1	2 1	9 9	17
	3 2	2 3	— 2	2 2	7 8	16
	4 3	1 4	4 1	2 2	11 10	21
Въ края на год. редовни у-ници	5 6	4 4	2 2	5 5	16 17	33
	6 —	5 7	6 5	3 3	20 15	35
	6 9	10 4	5 8	8 4	29 25	54

Успѣхътъ на ученицитѣ е показанъ въ следната таблица, сумиранъ за двѣтъ години:

Успѣхъ	I отд.	II отд.	III отд.	IV отд.
Отличень . . .	2	1	1	2
Много добъръ .	4	6	5	6
Добъръ . . .	4	9	8	1
Срѣдень . . .	6	2	1	1
Слабъ . . .	1	2	—	2
Всичко .	17	20	15	12

Въ течение на учебната година е прекаранъ предвидения материалъ по всички предмети въ 153 учебни дни презъ 1930/31 год. и въ 170 — презъ 1931/32 год.

Най-много часове сж посветени на изучаване български езикъ (136 и 195 учебни часа), смѣтане (90 и 103), отечествознание (100 и 101 ч.), естествознание (70 — 81 ч.), предметно учение (50—73 ч.), геометрия (20—25 ч.), въроучение (25—26 ч.), рисуване (43—45 ч.), пѣние (54 ч.) и ржчната работа (20 ч.).

Ржчната работа е въведена въ санаториума отъ 1928 г. като срѣдство за занимание на децата и за отвлчание вниманието имъ отъ болестния процесъ, след., като помощно лѣчебно и възпитателно срѣдство. У децата се развива съ работата сръчностъ, съобразителностъ, чувство на симетрия, вкусъ къмъ хубавото и съзнание, че, макаръ и болно, детето може да твори и да бжде полезно за себе си и близкитѣ.

Отъ продажбата на изработенитѣ отъ децата предмети се добиватъ сръдства за лѣчебнитѣ и др. нужди на санаториума и болнитѣ деца.

Болнитѣ деца въ санаториума постъпватъ отъ всички краища на нашето отечество. Ученицитѣ въ санаториума презъ 1933 год. сж били отъ Софийски окръгъ 14 д, отъ Варненски — 6, Видински — 4, Русенски — 6, Пловдивски — 4, Търновски — 4, Плъвенски — 3, Ст. Загорски и Врачански — по 2 д. и Хасковски — едно дете.

Въ края на всѣка учебна година децата се подлагатъ на изпитъ (беседа) предъ специална комисия съ представителъ отъ окр. училищна инспекция. Добититѣ до сега успѣхи сж напълно оправдали създаването на това първо по рода си у насъ климатично училище. Отъ направенитѣ до сега наблюдения се вижда, че учебнитѣ занятия не сж се отразили вредно върху здравето и лѣчебнитѣ резултати, и настъпилитѣ въ нѣкои случаи влошавания не се дължатъ на обучението. Напротивъ, чрезъ обучението се повдига духа, морала на болното дете, а това е отъ първостепенно значение за лѣчение.

Отъ настоящата година училището е подъ ведомството на М-ството на нар. просвѣта и неговото сществуване като първоначално климатично училище е санкционирано. Дано и въ бждаще се запази това положение и се създадатъ условия за неговото закрѣпване и разширение. По тоя начинъ ще се даде възможность на болнитѣ деца да не изоставатъ въ умственото си развитие и да могатъ следъ напущане на санаториума съ закрепнало здраве да продължатъ образованието си въ нормалнитѣ учебни заведения и да станатъ единъ день дееспособни и продуктивни членове на обществото.

ИЗЪ ПРАКТИКАТА ЗА ПРАКТИКАТА

Ж. Константинова — Варна

ВЪЗПИТАТЕЛНИ ИНИЦИАТИВИ ВЪ ЕДНО IV ОТДѢЛЕНИЕ

Въ началото на учебната година си поставихъ за задача да насоча обучението и възпитанието на моитѣ ученици въ пжтъ, по който ще може да се даде широкъ просторъ на детската самоинициатива и самодейность. Искахъ да превърна мое-то отдѣление въ малко дейно общество, което по вътрешни потици работи, твори и се самоуправлява и при това се чувствува напълно свободно и щастливо.

Нѣколко непринудени потици и внушения бѣха достатъчни да пробудятъ самоинициативата на ученицитѣ. Въ това отношение много ни улесни разпредѣлението на учебния материалъ, въ което бѣ прокаранъ принципътъ на цѣлостното обучение съ огледъ на особенитѣ условия на живота въ Варна и близката и околность.

Въ обучението бѣ приложенъ активния методъ:

— *Ученикътъ да се учи самъ, като работи самъ. Учителътъ да го подпомага само тогава, когато детето дири или чувствува нужда отъ неговата помощ.*

Съ огледъ на това разработката на уроцитѣ взе ходъ и образъ, съвсемъ различни отъ ония, препоръчвани въ нашенскитѣ дидактики и методики, въ които още цари духътъ на хербартианската педагогика.

Целитѣ на уроцитѣ се задаваха единъ, два или три дни, а понякога и седмица или дори месецъ по-рано отъ деня, когато се разработваха въ отдѣлението. На черната дъска въкъси скици, изработени съ участието на цѣлото отдѣление, се посочваха източниците, отъ които ученицитѣ трѣбваше да дириятъ и черпятъ материалъ.

Споредъ естеството на материала, предприемаха се излети, наблюдения, индивидуални и групови опити и др. т. Въ деня на урока ученицитѣ идваха съ богатъ материалъ, събранъ съ собствени усилия и трудъ, както и съ много предмети, картини, изгледи, книги и др. Напр., по география или история имаха на разположение домашни библиотеки, книги отъ братя и сестри, своя учебникъ, класната библиотека, разнази на родители и очевидци, картини, снимки. Съ пълни отъ възторгъ очи очакваха часа на урока. Подъ мое ръководство така

събраният материал се систематизираше по предварително написан планъ на черната дъска въ разказъ, цвѣтисто украсенъ и попълненъ отъ ученици и учителъ.

Често децата изненадваха съ донесенитѣ знания. Не липсваха и оживѣни спорове, за правилното разрешение на които се позоваваха на менъ.

Така децата получаваха трайни и ценни познания за живота, а главно научаваха се сами да откриватъ истинитѣ и да ги преценяватъ.

Понеже дадениятъ материалъ въ учебниците не задоволява любопитството на 10 годишното дете и не всѣко има домашна библиотека, то още въ края на месецъ септемврий се възобнови класната библиотека. Основа се спестовна касичка за набавяне нови книги. Избра се библиотекаръ и касиеръ, посочени отъ отдѣлението. Скоро библиотеката бѣше попълнена съ книги по география, история, естествознание и др. Донесоха даже отъ домашнитѣ си библиотеки нѣкои течения отъ списанията: „Вѣнецъ“, „Ловецъ“, „Морски сговоръ“, „Младъ туристъ“, „Войнишка библиотека“, „Хайдушки пѣсни“, „История“ отъ Н. Станевъ и много други. Презъ учебната година, съобразно съ уроцитѣ и случаитѣ, прочетоха се „Подъ игото“, „Нещастна фамилия“, частъ отъ „Немили и недраги“, „Дневникътъ на единъ ученикъ“ отъ Едм. д' Амичисъ и др. За тая целъ се използуваше свободното време отъ 11½ ч. до 12 ч. по обѣдъ.

Библиотекарътъ подвърза книгитѣ и състави каталогъ съ отдѣли: географски, исторически, по естествознание, разкази, списания и разни.

Въ сжбота и срѣда библиотекарътъ раздаваше книжки на другаритѣ си по раздавателенъ списъкъ. Грижеше се сжщо за чистотата и реда въ шкафчето, като провѣряваше, дали всѣки връща прочетената книга въ изправностъ.

Всѣка сутринъ библиотекарътъ и касиерътъ нареждаха по чиноветѣ книги и списания въ връзка съ взетия или предстоящия урокъ. По тоя начинъ ученицитѣ заварваха готова читалня и веднага се вдълбочаваха въ книгитѣ до почване на занятията.

Отъ начало още на м. септемврий бѣ наредено да домакинистуватъ по двама ученици цѣла седмица. Тѣ се грижеха за реда и чистотата въ учебната стая, за чистота на черната дъска, за гжбата, тебешира, саксиитѣ съ цвѣтя, омивалника. При влизане на ученицитѣ пазѣха вратата отвънъ и правѣха прегледъ на всѣки, дали е чистъ. Съ четка въ ржка изчистваха всѣкому праха отъ облѣклото. Въ края докладваха за констатираното.

За развиване наблюдателността у ученицитѣ и за спазване принципа на цѣлостното обучение водѣха се отъ самитѣ ученици *месечни стени календари*, кждето домакини-

тъ отбелязваха всѣкидневно промѣната на времето и по-важнитѣ събития. Околовръстъ се облепѣха съ ученически рисунки и карти, рисувани презъ месеца. Въ края на учебната година четирѣхъ стени на учебната стая представяха материална книга на отдѣлнитѣ комплекси отъ материала за IV-то отдѣление.

За да свикнатъ отъ малки да следятъ всѣкидневната промѣна въ наука и животъ, побудихъ ги да донасятъ въ класъ изгледи, снимки, изрѣзки отъ вестници съ научна стойност и да ги забождаатъ на специална дъсчица на стената.

Въ края на м. януарий направи се опитъ за развиване мисълта и свободното изразяване на децата чрезъ малки реферати!

По тоя поводъ необходима бѣ кжса встѣпителна беседа.

— Какъ, толкозъ малки! — Колко трепери така имъ, кога ще има рефератъ.

Обяснихъ, че именно това не бихъ желала — да останатъ знанията имъ нечути. Колко деца губятъ отъ тая скованостъ на духа. Разбира се, тѣхнитѣ реферати ще бждатъ малки и детски, като тѣхъ: изъ областта на учения материалъ по география, история, естествознание.

Насърдчени, ученицитѣ се оживиха и ме заобсипваха съ въпроси, какъ да пишатъ, за какво да пишатъ. Други бързаха да се похвалятъ че сж слушали реферати, речи, беседи съ татко си или майка си.

— Можете ли и вие?

— Можемъ, можемъ!

— Азъ ще взема за Черно-море, заявява Тонко.

— Азъ за еснафски сдружения, — казва Тошко.

Десетина по-смѣли сами опредѣлиха темитѣ на рефератитѣ:

1. Черно-море — български воденъ пжтъ,
2. Рѣка Дунавъ,
3. Витоша,
4. Стара-Планина,
5. Отецъ Паисий,
6. Духовно робство,
7. Раковски,
8. Еснафски сдружения,
9. Килийни училища.

Основа се просвѣтно дружество „Развитие“ съ председателъ и секретаръ. Дружеството си постави за задача да се грижи за самообразованието на малкитѣ си членове чрезъ реферати и четения.

Въ резултатъ бѣхъ изненадана отъ интереса, който проявиха къмъ страшното на първо време име „рефератъ“. — Мила картина представляше малкото общество при рефериране. Самитѣ референчици бѣха много сериозни. Слушателитѣ

си държаха бележки и въ края под ръководството на председателя правяха умствени бележки и запитвания. Референцикът отговаряше на всички. Отъ отговоритѣ му личеше, че се е подготвилъ по всички въпроси.

Тоя опитъ допринесе твърде много да се заинтересоватъ и ободрятъ и слабитѣ ученици. Родителитѣ сжщо проявиха живъ интересъ къмъ него.

По тоя пжтъ чрезъ самоинициатива, самодейностъ и самообразование децата добиха много ценни знания и навици, каквито при традиционното училищно обучение въ никои случаи не могатъ да добиятъ.

Ив. Георгиевъ,
учил. инспекторъ въ София.

ЧЕРЕШКИ.

(Урокъ за I отдѣление).

Задача: Вие сте виждали черешки. Ето и моитѣ (показватъ се изкуствени). Пипнете ги! — Твърди. — Истински ли сж? — Направени сж. — Различаватъ ли се отъ истинскитѣ? — Не. — Да направимъ и ние такива.

Наблюдения: — Ето истински черешки. Какъвъ е цвѣтътъ имъ?

— Тѣзи сж бѣли, другитѣ — червени, третитѣ — черни, останалитѣ — жълти. — Колко сж голѣми? — Колкото ей тази частъ на палеца ни. . . Колкото лимонадената топка. — По какво се отличава отъ лимонадената топка? — По боята. . . Че сж меки. . . че отгоре и отдолу иматъ трапчинка. — Вижте цвѣта на опашката! . . . Съотношението между дължината на опашката и черешкитѣ? — Опашката е тъмно зелена. Тя е два, два и половина пжти по-дълга отъ черешката. — Какъ стоятъ. — На кичори: по две, по три. . . но има и по една.

— Да работимъ вече!

а) *Отъ глина.*

— Направете топки!.. Направете вдлъбнатинкитѣ!.. Поставете опашкитѣ!.. Образувайте кичори! . . . Следъ като изсъхнатъ, ще ги боядисате!

— Приберете ги въ шкафчето да съхнатъ!

Поправката на изработкитѣ се извършва, като се показватъ нѣколко, и отдѣлението посочва грѣшкитѣ.

б) *Чрезъ изрѣзване отъ цвѣтна хартия.*

— Отъ каква хартия щѣ ги изрѣжете! — Отъ бѣла. — Отъ жълта. — Отъ червена. — Отъ черна.

Нарисувайте ги и ги изрѣжете! — Опашкитѣ? — Два, 2½, пжти по-дълги. Отъ тъмнозелена хартия. — Изрѣжете ги.

— Клончетата? Отъ тъмнокафява хартия. — Изрѣжете ги!
— Сега, ще ги залепите на сива хартия... Залепете най-първо опашките така, че да образуватъ кичори!

— Залепете черешките! . . . Залепете клончето!

Поправка.

— Да разгледаме изработките! . . . Ето Любомировата. . . Какъ ги е наредилъ? Една до друга, — Има ли грѣшки? — Опашките дебели. . . Клончето много тънко. . . Всички опашки еднакво дълги. . . — Ето Владиславовата. Има ли грѣшки? — Нѣматъ вдлъбнатинки. . . Клончето зелено. . . Нѣма задни черешки въ кичора. — Какъ ще направите задните черешки?

— Тѣ иматъ малко по-къси опашки. Като залепимъ задните черешки, върху тѣхъ ще лепимъ предните.

— Изработете сега такива кичори! Ето Геновевината изработка. . . Поставямъ пръстъ на края на видимата цѣла черешка. — Казвай, Драго, какво правя!

— Поставяте пръстъ на края на цѣлата черешка. Движете го все по периферията. Направихте вдлъбнатинките горе и доле. Описахте опашката. Движете пръстъ само по видимата частъ на втората черешка. Сега описвате видимата частъ отъ задната черешка. По опашката ѝ. . . По клончето. — Разгледйте добре изработката — кое се вижда — за да нарисуваме върно черешовия кичоръ.

в) Чрезъ рисуване

— Представете си кичоръ! . . Кажй, Петре, какъ си предствяшъ кичорчето! — Две цѣли червени черешки, опрѣдни една до друга. Задъ тѣхъ се вижда частъ отъ третата, а задъ дѣсната — друга.

— Нарисувай това на черната дѣска! . . .

Следва поправката.

Славка да нарисува намисленото кичорче!

Поправка. Рисунките се заличаватъ.

— Всѣки да си представи кичорче и да го нарисува съ цѣта, на каквито черешки е избралъ!

Представятъ се рисунките на нѣколко ученици за прегледъ и поправка.

Ат. Георгиевъ — София

ДЪНДОВЕНЪ ЧЕРВЕЙ.

(урокъ за III отдѣл.)

Предварителни наблюдения: 1. Намѣрете дъждовенъ червей и разгледайте внимателно тѣлото му съ лупа, 2. Прекарайте прѣста си леко по долната страна на тѣлото му. 3. Поставете червея върху отжпкана почва и наблюдавайте, какъ ще

влѣзе въ нея. Като влѣзе полвината, опитайте се да го извадите. 4. Въ голѣма стѣклена чаша турете на пластове различно обагрена прѣстъ (жълта, бѣла, черна.) Отгоре оставете влажни, гниеши листа. Турете и нѣколко дъждовни червеи, оставете чашата извѣстно време на тъмно и следъ нѣколко дни разгледайте пластовеѣ прѣстъ.

Дъждовниятъ червей живѣе въ почвата. — Кой ще ми каже, кога и кжде можѣ да наблюдава дъждовния червей?

— Имахъ голѣмо желание да изуча живота на дъждовния червей, затова много пжти презъ деня търсихъ въ нашата градина дъждовни червеи. Не намѣрихъ. Едва когато слънцето залѣзе, видѣхъ два червея да се подаватъ отъ земята и следъ малко излѣзоха отъ дупчицитѣ си.

— Като спрѣ онзи день дъждътъ, излѣзохъ на ливадата и видѣхъ дупчици върху пжтеката, а до тѣхъ купчинки омотана прѣстъ.

— Кой ще обясни, защо този червей наричатъ „дъждо-венъ“, „земень“?

— Защо това животно не излиза на повърхността на земята въ топли, слънчеви дни? — Защото тѣлото му е покрито съ много тънка, слюзгава кожица. Последната е толкова тънка, че презъ нея се вижда кръвта на животното. Презъ кожицата прониква въздухъ, който пречиства кръвта.

— Кой е разглеждалъ дъждовния червей съ лупа? Какво можѣ да видишъ?

— Той нѣма нито очи, нито уши, нито крака като другитѣ животни. Видѣхъ, че се движи напредъ съ по-тънкия край. На сжщия край отдолу намѣрихъ устата му и по четинки на всѣко членче.

Какъ се движи. Всички виждаме, че дъждовниятъ червей нѣма крака. А какъ тогава се движи той?

— Азъ наблюдавахъ това. Най-напредъ свива прѣстенчетата въ предния край на тѣлото. Отъ това тѣ ставатъ по-тънки, но по-дълги и така червеятъ се източва напредъ. Следъ това прикрепя този край на тѣлото къмъ почвата и започва да го свива и така прибира задния край.

— Какъ може да се прикрепн толкова здраво предниятъ край, та да повлѣче задния?

— Съ четинкитѣ. Азъ бѣхъ поставилъ единъ червей върху вестникъ и се ослушвахъ, какъ той пълзи. Видѣхъ, че при пълзенето четинкитѣ бѣха обърнати назадъ и съ тѣхъ се подпираше при движението.

— Да, четинкитѣ задържатъ червея въ почвата, когато се източва напредъ. Тѣ улесняватъ животното и когато се изкачва по отвеснитѣ дупчици.

— Кой е наблюдавалъ, какъ се завира въ меката почва?

— Азъ наблюдавахъ онзи день. Като намѣри малка пук-

натинка, изтънява твърде много предния край на тѣлото си, вкарва го въ нея и постепенно се промъква вътре.

— Ами въ твърдата почва?— Той я прекарва презъ устата и червото си и така си пробива път.

Съ какво се храни. Всѣко животно намира храната си тамъ, дето живѣе. Дъждовниятъ червей живѣе въ почвата, тамъ намира и храната си.

— Той се движи изъ почвата, за да си търси храна. Храни се съ гниещи растителни частици, които поглъща заедно съ прѣстѣта.

— Азъ видѣхъ, какъ той повличаше къмъ дупката единъ полуизгнилъ листъ.

— Да, земниятъ червей се храни съ изгнили листа и други растителни части. Той повлича въ входоветъ си токущо поникнали дребни растения, които отъ влагата загиватъ. Червеятъ изяжда загнилото и отново повлича надолу останалото отъ растението.

Размножаване. — Дали нѣкои животни ядатъ земни червей?

— Кокошкитъ много лакомо ядатъ червейтъ,

— Ддруги животни?— На нивата видѣхъ една врана да следи ралото и да яде червей.

— Да. — Къртицата и много птици унищожаватъ много дъждовни червей.

— Защо дъждовниятъ червей не изчезва? — Защото се размножава. Близу до предния край на тѣлото се намиратъ нѣколко по-дебели прѣстенчета, въ които се образуватъ яйца. Отъ последнитъ се излупватъ нови червей.

— Дъждовниятъ червей се размножава и по другъ начинъ. Като се раздѣли (случайно или нарочно) на две части, всѣка частъ расте, и отъ единъ червей ставатъ два.

Земниятъ червей и земледѣлието. — Въ коя почва има повече земни червей? — Въ чернозема: въ нея има повече гниещи растителни и животински вещества, които служатъ за храна на червейтъ.

— Презъ миналото лѣто съ моя братъ поискахме да видимъ, въ нашата градина на единъ кв. м. колко земни червей има. Ограничихме мѣсто отъ 1 кв. м. и почнахме внимателно да копаемъ. Копахме до половинъ метъръ дълбочина и извадихме цѣли шепи земни червей.

— Да, въ почвата има много повече червей, отколкото човѣкъ може да допустне.

— Каква ползва принасятъ земнитъ червей на земледѣлието?

— Като се движатъ изъ почвата, за да си търсятъ храна, червейтъ правятъ входове въ нея и така тя става по рокава. Презъ входоветъ влиза въздухъ и вода, потребни за

растенията. Благодарение на въздуха и водата въ почвата растителните частици въ нея по-бързо изгниватъ.

— Каква още друга работа вършатъ тѣ? — Изнасятъ пръстъ отъ по-долните пластове върху повърхността. Единъ ученъ изчислилъ, че за 10 години земните червеи изкарватъ на повърхността 4-5 с.м. пръстъ отъ по-долните пластове. Като помислимъ, че тази работа червеите вършатъ съ години, можемъ да си представимъ, колко много тѣ помагатъ да стане почвата пригодна за растенията.

— Не правятъ ли друго нѣкое подобрение на почвата? — Пръстта, която е минала презъ червото на дъждовния червей, се е напоила съ сокъ и е станала по-торна.

— Да повтори единъ ученикъ за ползата отъ дъждовния червей за земледѣлието.

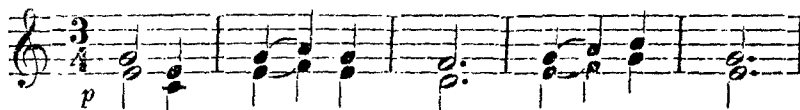
— Кога дъждовните червеи могатъ да бждатъ вредни?

— Когато се развѣдятъ въ голѣмо количество и при движението си подриватъ коренчетата на зеленчука, и посяватъ. Като се подриятъ корените на една растение, то изсъхва

Чучулигина пѣсень.

Умѣрено.

Георги п. Пенчевъ

1. Ле-ко, вол - но се из - ди - гамъ

къмто си - ни ширъ не - бе - сень. Бо - га

виш - ни сла-во-сло - вя с'мой та мал-ка

2. Отъ тукъ гледамъ азъ полето,
Де човѣка работливъ
Денонощно трудъ полага,
И му пращамъ поздравъ живъ.

чис-та пѣ - сень.

3. И му пѣя, и го радвамъ
Със надежди всѣки день
И го привечерь изпращамъ
Насърдченъ и ободренъ.
4. Азъ съмъ малка чучулига —
Съ мойта пѣсничка крилата
Яка връзка азъ поддържамъ
Между Бога и земята.

Елинъ Пелинъ.

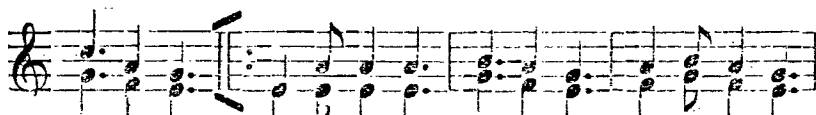
Цвѣтенъ мѣсець

Живо.

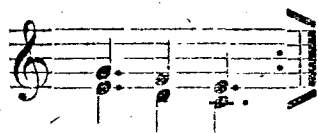
Георги п. Пенчевъ

Цвѣтенъ ме-сець, цвѣтенъ май, ро-зи-тъ раз-

твори пакъ и сла-вей-тъ за-пѣ-ха възъ зе-ле-ни-

я шу-макъ.

Цвѣтенъ мѣсець цвѣтенъ май,
Дари нивитъ съ класъ,
И въ гората го прослави
Кукувица съ ясенъ гласъ.

Цвѣтенъ мѣсець, цвѣтенъ май,
Засинѣха висоти.
Стрелнаха се ластовички
Въ небесени широти.

Цвѣтенъ мѣсець, цвѣтенъ май,
Разцвѣтъ по цѣли свѣтъ,
Деца весело запѣха,
Деца сжщи, цвѣтъ до цвѣтъ.

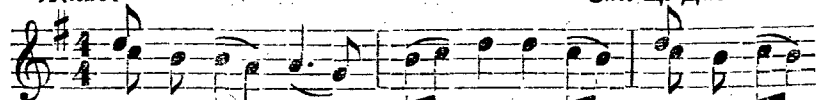
Елинъ Пелинъ.

Китка вие

(въ народенъ духъ)

Живо.

Ст. Ц. Даскаловъ

Кит-ка ви - е Ге-ор-ги-на, росень здра-

вецъ и зър-би-на Дарла думба думба думба

Дарла думба думба

дарла думба думба.

Малки порти да накичи
Съ гергьовче и любиче,

И предъ слънце ще нарича
Всѣкому какво обича :

Светъ Георги чудотворецъ
Първи порти ще отвори

Ниви златни на стопани,
Руйни стада и имане ;

На децата здраве, сила,
Да се радва майка мила.

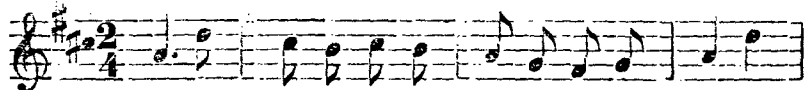
Веса Паспалева.

Екскурзия.

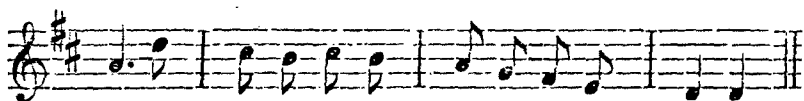
(Канонъ).

Бързо. а

Б. Ибришимовъ

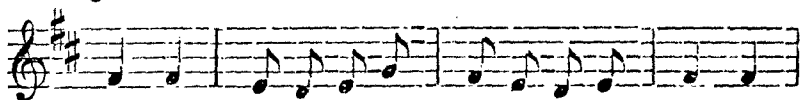

f Дай-те ми чо-ра-пи дай те ми о - бу-ща

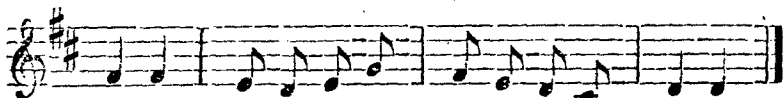

колко е доб-рич-ка ма-ма че ме пу-ща

б

пал-то-то на ра-мо хлѣба въ тор-бич-ка

Бо-же та-зи ма-ма колко е доб-рич-ка.

2) Шарьо ти се връщай:
Диришъ си белята,
Само хора ходятъ
Горе въ планината.

3) Боже закъснявамъ,
Тръгнали сж всички;
Сбогомъ. татко, мамо,
Колко сте добрички.

Дора Габе.

Съ крилетъ на орлитъ.

Маршъ.

Б. Тотевъ

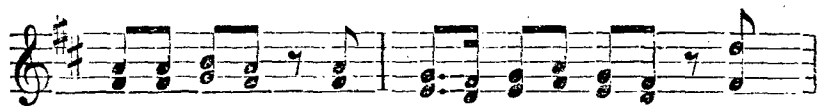
С'кри - ле - тѣ на ор - ли - тѣ ще литнемъ къмъ го -

ри-тѣ, ще литнемъ къмъ гори-тѣ, къмъ пла-нин-ски-я

врѣхъ по-критъ съ па пратъ лжѣ. Ще пребро-

димъ по-ля-та, де ра-достно сър-ца-та съ

трепетъ биятъ в'грьдъ по род-ни-я ни кжтъ. Ще

род-ни-я ни кжтъ.

3. Край бистритъ рѣкички
 Ще пѣемъ като птички, (2)
 Отъ ранина — съ зора,
 Ще бждемъ тамъ . . . Ура !

Люб. Бюбевски

Съла баба.

Игрово.

Ст. Ц. Даскаловъ

Съ- ла ба-ба райкинъ бобъ, съ- ла кол-ко

съ - ла ; съ- ла кол-ко съ- ла, съ-ла и за-

спа - ла съ-ла и за- спа - ла.

Заръмѣлъ дъждецъ едвамъ
Три дни и три нощи, (2)
Баба спала още.

Напоилъ земята вредъ,
Трѣви и долини, (2)
Ниви и градини.

И поникналъ райкинъ бобъ,
Цѣфналъ на широко. (2)
Попълзѣлъ високо.

Фтасалъ райкиниятъ бобъ,
Фтасалъ и жълтѣе, (2)
Та ми се и смѣе.

Па завързалъ, пожълтѣлъ,
Минали се нощи. (2)
Баба спала още,

Чакъ кога се залѣти,
Слънце я напече, (2)
Баба мръдна вече . . .

„Божке, че какво е туй? —
Колко ли съмъ спала, (2)
Та не съмъ разбрала?

Чакай да ти кажа азъ,
Зеръ съмъ огладнѣла, (2)
Като съмъ поспала . . .

Стъкна огънь изведнажъ,
Въ близката горица (2)
И свари чорбица . . .

И. Стубелъ.

СЪДЪРЖАНИЕ

на

„ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА“

година XII (1931 — 1933).

I. Отъ теорията за практиката.

1. Т. Димитровъ — Лозински — Комплексно кн. стр.
обучение. I, II, III. 1, 37, 81
2. Аспарухъ Крайчевъ — Планъ за цѣлостно обучение. I. 1.
3. Б. Върбановъ — Два типа ученици при обучението по рисуване въ първонач. училище. I. 13.
4. Антонъ Борлаковъ — Учебниятъ методъ на новото училище. II. 34.
5. Цв. Спасовски — Смѣе се въ часъ III. 73.
6. Е. Пикаръ — Духътъ на новото възпитание. IV и V. 105.
7. Живко Симеоновъ — Значение на упражнениата при образованието. IV и V. 111.
8. Ив. П. Андреевъ — Пѣнието въ първоначалното училище. IV и V. 118.
9. Ат. Чешмеджиевъ — Илюстративно рисуване и скициране. IV и V. 124.
10. Б. Върбановъ — Шиене и бродиране въ първо отдѣление. IV и V. 126.
11. П. Ат. Бумовъ — Мисли по случай деня на детето. IV и V. 127.
12. Ернесъ Пикаръ — Основи на възпитателния методъ въ новото училище. VI. 169.
13. Амели Амаидъ — Дисциплината въ училището на д-ръ Декроли. VI. 173.
14. Ат. Георгиевъ — Екскурзии. VI. 174.
15. Д. Правдолюбовъ — Американското у-ще. VII и VIII. 201.
16. Ал. Цаневъ — Проблемътъ за детската градина. VII и VIII. 210.
17. Живко Симеоновъ — Образователни упражнениа. VII и VIII. 215.
18. Аспарухъ Крайчевъ — Непосрѣдствено-аналитиченъ методъ по четене и писане. VII и VIII. 221.
19. Д-ръ Д. К. Свраковъ — Нужда отъ жболѣчението въ основното училище. VII и VIII. 228.
20. Д-ръ Ал. Недѣлковъ — Санаториални училища. 236.

II. Изъ практиката за практиката.

1. Ат. Чешмеджиевъ — Седмица на гроздето I. 16.
2. Ст. Ц. Даскаловъ — Гроздоберъ. I. 20.
3. М. В. Николовъ — Де се изпокриха. I. 21.
4. Ст. Ц. Даскаловъ — Есень. I. 21.

5. К. Георгиевъ — Есененъ дъждецъ.	I.	22.
6. Н. Г. Попова — Какъ станахъ разказвачка.	I, II, VI.	23, 48, 188.
7. Б. Върбановъ — Споменъ.	I.	26.
8. Асп. Крайчевъ — Познаване на предметитъ.	I.	28.
9. П. Андреевъ — Самички.	II.	52.
10. Ат. Чешмеджиевъ — Подготовка за зимата.	II.	54.
11. Кети Женцеръ — Свободни детски игри	II.	57.
12. Ст. Ц. Даскаловъ — Есененъ вѣгъръ.	II.	59.
13. Б. Тотева — Зима.	II.	60.
14. Б. Тотева — Птички и снѣжинки.	II.	61.
15. Ст. Ц. Даскаловъ — Ябълкаринъ.	II.	62.
16. Коста Георгиевъ — Хорце.	II.	63.
17. Ил. Нова — Зимна картинка.	II.	64.
18. Ив. Георгиевъ — Рождество Христово.	III.	86.
19. Ст. Ц. Даскаловъ — Нова година.	III.	88.
20. Ст. Ц. Даскаловъ — Суровакарска пѣсень.	III.	89.
21. Б. Тотева — Рождество.	III.	90.
22. Бор. Станковъ — Коледарска пѣсень.	III.	91.
23. Ст. Ц. Даскаловъ — Коледарска пѣсень.	III.	91.
24. Б. Тотева — Коледна премѣна.	III.	26.
25. Ив. Георгиевъ — Прилагателно име.	III.	92.
26. П. А. Бумовъ — Пръвъ урокъ по гражданско учение.	III.	97.
27. Кети Женцеръ — Свободни детски игри.	III.	99.
28. Д. Правдолюбовъ — Колко си добра, учител- ко моя!	IV и V.	131.
29. П. Ат. Бумовъ — Седмица на книгата.	IV и V.	136.
30. Н. Беневъ — Стихотворно съчинение.	IV и V.	140.
31. Ив. Георгиевъ — Животътъ и смъртта на Иоана Кръстителя.	IV и V.	147.
32. Ат. Георгиевъ — Волъ и Крива.	IV и V.	150.
33. М. Пирикчиева — Желѣзница.	IV и V.	152.
34. Г. Пенчевъ — Дѣдо Мразъ.	IV и V.	153.
35. Б. Тотева — Снѣжинки.	IV и V.	154.
36. Ст. Ц. Даскаловъ — Весело овчарче.	IV и V.	155.
37. С. К. — Цвѣнало бѣло кокиче.	IV и V.	156.
38. Ат. Тодоровъ — Кокиче.	IV и V.	157.
39. Ив. Русевъ — Царъ и рибаръ.	VI.	175.
40. М. Б. Николовъ — Теменужка.	VI.	186.
41. Ат. Георгиевъ — Уроци по естествознание.	VI.	191.
42. Ст. Даскаловъ — Игра съ пѣсень и мимика.	VI.	195.
43. Т. Стояновъ — Пролѣтъ.	VI.	197.
44. Б. Тотева — Деца и щъркель.	VI.	199.
45. Ж. Константинова — Възпитателни ини- циативи въ едно IV отдѣление.	VII и VIII	242
46. Ив. Георгиевъ — Черешки	VII и VIII	245
47. Ат. Георгиевъ — Дъждовенъ червей.	VII и VIII	246
48. Г. Пенчевъ — Чучулигина пѣсень	VII и VIII	249

49. Г. Пенчевъ — Цвѣтенъ месецъ	VII и VIII	250
50. Ст. Ц. Даскаловъ — Китка вие	VII и VIII	250
51. Б. Ибришимовъ — Екскурзия	VII и VIII	251
52. Б. Тотевъ — Въ крилетъ на орлитъ	VII и VIII	252
53. Ст. Ц. Даскаловъ — Съла баба	VII и VIII	253

III. Изъ училището и живота.

1. † Д-ръ Овидъ Декроли.	I.	31.
2. Каква история трѣбва да учатъ децата.	I.	31.
3. Училищни кухни въ Дания.	I.	32.
4. Училищни реформи въ Англия.	II.	66.
5. Подборъ на ученицитъ въ герм. основни у-ща.	II.	66.
6. Противоалкохолно обучение въ Швеция.	II.	67.
7. Децата и филмитъ отъ войната.	II.	68.
8. Основното образование въ Югославия.	II.	68.
9. Опрѣснителни курсове за училищни инспек- тори въ Ромъния.	II.	69.
10. Добри и лоши учители.	III.	102.
11. Основното училище въ Германия.	III.	104.
12. Задачи на новото възпитание.	IV и V	158.
13. Разходи за народната просвѣта въ Европа.	IV и V	158.
14. Детски лѣтовища въ Полша.	IV и V	159.
15. Детско село.	IV и V	160.
16. Помощни учреждения при германскитъ основни училища.	IV и V.	161.

IV. Книгописъ и рецензии.

1. П. Флоровъ — Практиката ми по формо- знание и практическа геометрия въ III и IV отд.	II.	70.
2. Д-ръ Д. Гиневъ — Първа книжка.	IV и V.	161.
3. Тр. Симеоновъ — Детско утро.	IV и V.	166.
4. Н. Беневъ — Най-добритъ другари.	IV и V.	167.
5. Ив. Георгиевъ — Ръководство по въруче- ние въ първоначалното училище.	IV и V.	167.

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА, година XII (1932 — 1933).

Дава статии върху приложбата на съвременните педагогически искания въ първоначалното училище и прогимназията; разглежда всички течения и прояви, които целят обновата на училището; поднася практически материали, съ които може да се подпомага учителювото творчество въ училищното обучение и възпитание.

Излиза всъки месецъ отъ 1 октомврий 1932 год. до 1 юлий 1933 год. 8 книги годишно.

Годишенъ абонаментъ :

1. За България 60 лева. 2. За Чужбина 100 лева.

Абонаментътъ се предплаща.

Настоятелъ на „Педагогическа практика“ може да бжде всъки, който запише най-малко 5 абоната. На настоятели и книжари се прави 20% отстъпка отъ абонамента.

Пълни годишни течения отъ изтеклитъ годишници на „Педагогическа практика“ се отстъпватъ по следните цени:

год. V (1925—1926) — 40 лв.; год. VII (1927—1928) — 40 лв.;
год. X (1930—1931) — 50 лв.; год. XI (1931—1932) — 50 лв.

Всички други годишници сж изчерпани.

Непредплатени поръчки не се изпълняватъ.

Всичко, що се отнася до списанието — писма, пари и ръкописи — се изпраща на адресъ: Антонъ Борлаковъ, ул. Кр. Мирски, № 14, гр. Варна.

Отъ администрацията на „Педагогическа практика“ могатъ да се доставятъ следните книги :

1. Добри Христовъ — Рой звездици. Часть I. Пѣсни за първоначалните училища . 20 лв.
2. Добри Христовъ — Рой звездици. Часть II. Пѣсни за прогимназиите 20 лв.
3. Б. Върбановъ — Обществени грижи за децата въ Виена и Буда-Пеща . . 20 лв.
4. А. П. Нечаевъ — Измѣрване умствения развой на децата 20 лв.
5. М. Мещерски — Какъ да се уреждатъ градини при народните училища . . . 10 лв.
6. Н. Беневъ. — Живо езикознание. Ръководство съ теория и практика по граматика, четене и писане . . 12 лв.

За поръчки повече отъ 100 лв. се прави отстъпка 30%.

Непредплатени поръчки не се изпълняватъ.

Уч. 13.

20. VI / 1920

№ 1417

До Госп.

Главния учител

с. Караново

Ново-Загорелско ОКОЛИЯ

КАРТА на Бургаски окръгъ.

Излъзе отъ печатъ и се пушна въ продажба пет-
цвѣтна учебна карта на Бургаски окръгъ. Поради
своя форматъ, чиста изработка и сведенията (стати-
стически, културни и исторически), дадени въ коло-
ни отъ дветѣ страни на картата, тя е необходимо
помагало при изучаване родинознанието въ първо-
началното училище.

Изработена е отъ училищн. инспектори Д. Ни-
коловъ и С. Доневъ. Намира се за проданъ
въ по-добре уреденитѣ книжарници на Бургаски
окръгъ. Цена 10 лв.

Издателъ: Ст. Петковъ, книжаръ въ гр.
Бургасъ.